

ԱՐՁԱՔԱՔԱՆԵՐ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՃԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

(Հայաստանի Գրական Կենտրոնի Օրգան)

Տարեկան բաժանորդագրելն է հինգ ռուբլի: Բաժանորդագրությունը ընդունվում է «ԱՐՁԱՔԱՔԱՆԵՐ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրականատնոցում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлис. Редакция „Арцаганк“:

Առանձին համարները 10 կ:

Յայտարարությունները բառին 2 կ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Առաջ և այժմ:—Ներքին Տեսություն: Ս. Էջմիածնի ձեմարանի նորաւարտներ: Կոմս Տոլստոյ, Վանայ աղբայնոց վարմունքը: Նամակ խմբագրին: Նամակ Բոմբեյից: Հանգստեալ Թ. ք. Բուդապեշտ: Ռուսաստանի Հոգևորականները: Լեհացիներ: Ճանապարհորդական չիշատակարան:—Ֆելիե-ՏՕՆ: Այրուած քարը: Փափաղան: Ծկիւյ—մանկավարժ:—ՉԱՆԱՋԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ԱՌԱՋ ԵՒ ԱՅԺՄ

(Հաշիւ Սահա-Պետերբուրգի Հայոց եկեղեցական ստացուածքների կառավարութեան 1884 տարւի Ս. Պետեր. 1885 թ.)

II

Ուրեմն ինչ բանի վերայ էին հիմնուած այս դիւտուածուած իշխ. Աբաղիւք-Լազարեւի բացառիկ իրաւունքներն՝ իբրեւ Հոգաբարձուի եկեղեցական գոյքերի:

Մի լոկ թիւրիմացութեան վերայ:

1841 թ. բարձրագոյն Հաստատուած էին կանոններ՝ Արեւելեան Եկեղեցի Լազարեան ձեմարանին կից մի Հոգևոր բաժին հիմնելու մասին: Այս կանոնների մէջ մի յօդուած կար Լազարեան տոհմի բացառիկ իրաւունքների մասին եկեղեցական գոյքերի կառավարութեան նկատմամբ: Այս բացառիկ իրաւունքների բաշխումն անհրաժեշտ էր համարվում ձեմարանին կից մի Հոգևոր բաժին հիմնելու համար, որի նպատակն էր՝ արժանաւոր պաշտօնեաներ Հասցնել Հայ եկեղեցուն: Անաչառ ընթերցողն վերահաս կ'լինի, որ այս դիւտուածուած ոչ մի պատճառական կապ չ'կայ բացառիկ իրաւունքների շնորհման և Հոգևոր բաժնի բացման մէջ: Եւ ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ բացառիկ իրաւունքներ

„ԱՐՁԱՔԱՔԱՆԵՐ“

ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԹԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ 1885 ԹՈՒՒՆ.

(ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Ներքին Գործոց պ. նախարարի կարգադրութեամբ 1884 թուականի նոյեմբերի 8-ին դստարեցրած «Արձագանք» վերստին հրատարակվում է նախկին ծրագրով և առաջուայ աշխատակիցների մասնակցութեամբ:

Բաժանորդագրելն է 5 ռուբլի.

«Արձագանքի» բաժանորդները ներկայ 1885 թուականի վերջին կստանան 20—30 տպագրական թերթից բաղկացած մի մեծահատոր գիրք գրական—գիտական բովանդակութեամբ:

Ստորագրուել կարելի է Թիֆլիսում խմբագրատանը և Կենտրոնական գրավաճառ. Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлис. Редакция газеты „Арцаганк“:

րի շնորհումն այն հանգամանքով պէտք է բացատրել, որ խնդրի լուծման միջոցին բարձրագույն կառավարութեան չէին ներկայացուած Յովհաննէս Լազարեանի կտակի հրահանգները: Յայտնի է, որ հոգեւոր բաժնի բացմամբ ի նկատի ունեցուած նպատակն երբէք չէ իրագործուել. իսկ 1871 թ. վերջին Լազարեանի մեռնելովը նոյն իսկ Լազարեան տան դրամական միջոցներով հիմնուած և սլահպանուող ճեմարանն էլ մտաւ ազգային լուսաւորութեան նախարարի հսկողութեան տակ: Յաջորդ թուականին նոյն իսկ հոգեւոր բաժնին էլ պաշտօնապէս փակուեցաւ, թէև մի տարօրինակ դիպուածով մի և նոյն ժամանակ չ'վերահաստատուեցաւ եկեղեցական գոյքերի կառավարութեան հաւաքական եղանակը, որ փոխարինուած էր միանձնականով միմիայն լիշեալ հոգեւոր բաժնի համար: Թաղական ժողովուրդը ստիպուած եղաւ մի յամառ և բազմամեայ վէճ վարելու իւր իրաւունքների և եկեղեցական տներն կառուցող մարդու կամքի վերահաստատութեան համար: Վէճն յամառ էր մանաւանդ և այն պատճառով, որ Լազարեան ազգատուհմի արական շառաւիղի շիջմամբ այս տուհմի ներկայացուցիչներն անցել էր իշխ. Աբամելիքին, որ ստացել էր արժանաւոր տուհմի կալուածական իրաւունքներն՝ առանց ժառանգելու պատմական աւանդները, որոնք նոյնպէս քիչ թէ շատ ժառանգական են...

Բայց եթէ իշխ. Աբամելիքն չունէր պատմական իրաւունք իւր բացառական արտօնութեան համար, գուցէ նա եկեղեցական գոյքերի բարոք կառավարութեամբ ստիպեց թաղական ժողովրդին՝ մոռանալ հանգուցեալ Յովհաննէս Լազարեանի սահմանած կառավարութեան կարգը:

Այդ հարցին պատասխան կ'տան հաշուի թուանշաններն, որոնց քննութեանը և անցնում ենք այժմ:

III

1884 թ. նախարարների մասնաժողովի բարձրագույն հաստատուած որոշման հիման վերայ կազմուեցաւ մի խորհուրդ թաղական ժողովրդի ընտրած վեց անձինքներից ընդ նախագահութեամբ իշխ. Աբամելիք Լազարեանի (որ ժառանգաբար է վայելում այս պաշտօնը)՝ թէ Մոսկվայում և թէ Ս. Պետերբուրգում գտանուող եկեղեցական գոյքերի կառավարութեան համար: Մենք ստացել ենք միայն Ս. Պետերբուրգի խորհրդի հաշիւը, որի տեսութեանն և անցնում ենք:

20 ապրիլի 1884 ամի խորհուրդն ընդունել է իշխ. Աբամելիքից Ս. Պետերբուրգի եկեղեցիների գոյքերն հետևեալ ձևով.

Դրամ և տոկոսներ թուղթ—67. 461 ռ. 47 կ.

Եկեղեցիք և տներ արժող.—318. 250 »

Այս գումարի մէջ չեն մտնում՝ ձրիաբար ստացուած հողի արժողութիւնը, Մոսկվայի եկեղեցւոյ 136,955 ռ.

պարտքը, որ ենթակայ է բարձման, և մասնաւոր նախատակի որոշուած դրամագլուխները:

1885 թ. յունվար 1 հաշուեկշռի համեմատ՝ այս կալուածների վերայ պարտք կար 35 հազար թուրքի, որոնցից 32 հազար Պետերբուրգի քաղաքային վարկի ընկերութեան:

Ընդհանուր եկամուտն 1884 թ. հաւասար էր 66,896 03 Նոյն ժամանակամիջոցի ելքն 44,020 47

Ուրեմն տարեկան գուտ արդիւնքն էր (կամ

2 ա հ ը՝ ըստ հաշուի) 22,875 56

Նախընթաց 1884 թ. համեմատութեամբ հաշիւը ցոյց է տալիս արդիւնքների յաւելումն 3055 31

և ծախսերի նուազումն 6411 32

Ընդամենը 9466 63 4.

Տարեկան արդիւնքի յաւելումն բացատրվում է դրամագլուխների տոկոսների աճեցմամբ, որոնց գումարն կազմում է զրեթէ վերոյիշեալ 3055, 31 կ. թուանշանը: Իսկ ծախքերի խնայողութիւնն յառաջ է եկել կարճեցմամբ այն ծախքերի, որոնք լիշատակուած են հաշուի «գանազան» կոչուած յոգնածում (1875 ը.), եկեղեցւոյ նորոգութեան (1137 ը.) և ուրիշ առաւել մասն ծախքերի խնայողութեամբ: Եկեղեցական պաշտօնեաների և կալուածների պահպանութեան համար եղած ծախքերից զատ՝ եկեղեցին ունեցել է հետևեալ ընդհանուր ծախքերը:

Նպաստէր Կրկնային հասարակական

և բանասիրական:

Մոսկվայի Լազարեանց Արևելեան լեզուաց ճեմարանում թոշակաւորներ պահելը 6,000

Իշխանի ճեմարանին պահպանութեան 150

մասնակցութիւն 150

Նպաստ հայ ուսանողներին 2,813

ա. ամսական 880

բ. միանուագ

Նախիջևանի և Բեսարաբիոյ հայոց Հոգեւոր 750

Դպրանոցի պահպանութեան մասնակցութիւն

Զանազան պատահական

Ծախքեր

Նպաստ այլ և այլ անձանց 762. 50 4.

ա. ամսական 412. 91 4.

բ. միանուագ 11, 768. 41 4.

Գալով շինուածքի պահպանութեան, դրամ զննութեան վերաբերեալ տեղեկագրից երևում է, որ դա շատ քայքայուն վիճակի մէջ է: Ահա թէ ինչ կալուածական դրութիւն է լիշատակում մասնաժողովը, որ զննած էր Նեվսկի պրոսպեկտի վերայ գտանուող տունը: Նա գտել է, որ

1 Ստորին չարկի բոլոր բնակարաններում, որոց չատակը բակի քարայտակից աւելի ցածր է՝ չատակի գերաններ

որ և ներքին (սե) յատակը բարձրովին փակել ու կործանուել են: ինչ մի քանի բնակարաններում նաև վերին յատակները վնասուած են խոնարհութիւնից:

2. Պատերը խիտ խոնարհ են:

3. Զրի խողովակների անկանոնութեան պատճառով շատ չարկերում ձեղունները թրջուել են, որի պատճառով փակուած են գերաններն ու յատակները:

4. Կաթիլքի պատճառով վերին չարկերի ձեղունները ամեն ասեղ թրջուել են, արտաքին պատի քովերը:

5. Տանիքի բոլոր ծածքը հնարել է. անհրաժեշտ է եր կաթիլ փոխել:—Վժուար է սրռել, թէ երբ է ներկուած տանիքի երկաթեայ ծածքը:

7. Տան ձախ ճակատում եղած կեղտոտ ջրի խողովակները զետեղուած են ոչ թէ ուղղահայեաց, այլ կտր գերքով մեծ աղաթմով թեւամբ, որով օդը ապականվում է բնակարաններում:

7. Տան բոլոր մասերում սանդուխները խիտ անշարմար են գետեղուած, կեղտոտ ու հնացած են և ժամանակից քայքայուել են, որի պատճառով նուազում են բնակարանների չարգն ու չարմարութիւնը:

8. Վառարանների մեծ մասը երկարժամանակեայ գործածութիւնից անպիտանացել է:

9. Պատուհանների շրջանակները և ստորոտները գրեթէ բոլորը փակել են, ինչպէս նաև ապակիների շրջանակները:

10. Ծխնելոյզները ջարդոտուած են. օդահանները, որոնք այս ծխնելոյզներին են կցուած՝ փոխանակ սենեակների օդը դուրս քաշելու՝ ընդհանուրապէս ծխոտում ու մրտում են սենեակները:

11. Ախոռները և լուսացարանը շատ վատ դրութիւն ունին: մանուսանդ լուսացարանը պէտք ունի նորոգութեան և վերակազմութեան:

12. Ընդհանրապէս անհրաժեշտ է բոլոր շէնքը գլխովին նորոգել, պատուհանները և մի քանի պատերը նորեց շինել, ստորին չարկի յատակը, որ բակի քարայտակից աւելի ցածր է՝ բարձրացնել—որպէս զի սոցանով առաջն առնուի այն խոնարհութեան, որ շէնքին մէջ խիտ տարածուած է:

IV

Կատարելապէս ընդունելով խորհրդի բարեխիղճ գործունէութիւնը անցեալ տարուայ ընթացքում, չենք կարող սակայն չասել, թէ հաշուի ուշադիր ընթերցանութիւնը մի քանի տարակոյսներ է յարուցանում, որոնք չեն փարատվում հաշուի մէջ եղած փաստերով: Մենք չենք տեսնում հաշուի մէջ, թէ ինչ վկայաթղթով են անցել կալուածները հոգաբարձուի ձեռքից՝ խորհրդի ձեռքը, — թուղթ, որով կարող կ'լինէր պարզուիլ եկեղեցական գրամագլուխների շատ էական հարցը: Այսպիսի գրամագլուխ արուած է հոգաբարձութեան 67 հազարի. բայց թէ ինչպէս է գոյացել այդ գումարն — հաշուից չէ երևում: Այն ինչ միւսնոյն հաշուից տեսնում ենք, որ տարեկան արգիւնքների յաւելումն ծախքերից հաւանար է առնուազն 20 հազար մանէթի իշխ. Աբամելիք Լազարեվի եկեղեցական կալուածների կառավարութեան ժամանակամիջոցում 1876 թ. սկսեալ՝

այդ յաւելումն ընդհանրապէս պիտի կազմէր 300 հազարից առաւել գրամագլուխ: Մեր ձեռքի տակ գտանուող Պետերբուրգի գնահատողական մասնաժողովի 1874 թ. տեղեկագիրը 40 հազարի. զուտ արգիւնք է ցոյց տալիս եկեղեցական տնից: Յամենայն դէպս այժմեայ խորհուրդն, ընդունելով եկեղեցական կալուածները, պարտական էր ընդունել դրանց հաշիւներով հանդերձ և վերատուգել այս հաշիւներն գոնէ վերջին տասն տարիների վերաբերմամբ, որոնց համար քաղաքական պատասխանատուութեան ժամանակը դեռ չէ լրացած: Այն ինչ խորհրդի հաշուից չենք գտնում բնաւ ոչ մի թուանշան, որ վերաբերուէր իշխ. Աբամելիքի եկեղեցական կալուածների կառավարութեան ժամանակամիջոցին: Սա մի այնպիսի զանցառութիւն է, որ ոչ մի կերպով արգարացնել կարելի չէ:

Մեր երկրորդ նկատողութիւնը կ'լինի Լազարեան տոհմի, կամ առաւել ճիշտ ասել՝ դորա ժառանգուհիների բռնած բնակարանների մասին: Հաշուին նայելով՝ այդ բնակարանների եկամուտն հասնում է 8,608 ռ.: Հաշիւը չէ բացատրում, թէ արդեօք յիշեալ անձինքն սովորական իրաւունքներով են վայելում բնակարանը, ինչպէս և ուրիշ վարձուորները, թէ նորանց վերաբերմամբ գործ է գրվում Յովհաննէս Լազարեանի կտակի այն յօդուածը, որ իրաւունք էր տալիս այդ տոհմի միայն իգական շառաւիղին՝ մինչև երրորդ սերունդը՝ առաւել պակաս գնով բնակարան վարձելու եկեղեցական տան մէջ: Մենք կարեւոր ենք համարում այդ խնդրի բացատրութիւնը մանաւանդ այն պատճառով, որ մեր ձեռքի տակ գտանուող՝ քաղաքային գնահատողական մասնաժողովի 1874 թ. տեղեկումից երևում է, որ Լազարեան տոհմի իգական շառաւիղի բռնած բնակարանի արժէքը նշանակուած է 17,600 ռ. մինչդեռ այդ շառաւիղին՝ կտակի զօրութեամբ՝ ոչ մի առանձին արտօնութիւն չունի առաւել պակաս գնով նստելու այդ տան մէջ:

Ահա այս են մեր նկատողութիւններն եկամտի վերաբերմամբ: Գալով ծախքերին, մենք չենք կարող զարմանք չ'յայտնել, որ եկեղեցւոյ երեցփոխին մեծ ռոճիկ է արվում և ձրի բնակարան եկեղեցական տան մէջ: Այս ծախքը բոլորովին հակասում է մեր եկեղեցւոյ վարչութեան մէջ հառատուած կարգերին: Մեզ մօտ երեցփոխներն ոչ մի տեղ ռոճիկ չեն ստանում, չէ ստանում դրան և Մոսկվայի հայոց եկեղեցւոյ երեցփոխը: Չենք հասկանում, թէ ինչ հարկ կար բացառութիւն անելու միայն Պետերբուրգի համար: Միթէ այնտեղ չի գտնուիլ ոչ մի ժամասէր մարդ, որ յանձն առնէր այդ պարտաւորութիւնն, իբրև մի կրօնական պարտք: Աւելացնենք, որ իշխ. Աբամելիքի օրով եկեղեցւոյ երեցփոխ Ավնաթամովն նորա աւագ սենեկապանի դեր էր կատարում և իշխանին ձեռնառու էր վարձատրել նրան եկեղեցական գումարներ:

րից. բայց թէ ինչ հիմք ունէր խորհուրդը այդ օրինակին հետեւելու — մեր հասկացողութիւնից վեր է. չենք հասկանում նոյնպէս, թէ ինչու խորհուրդը մինչեւ այժմ չէր առաջարկում ժողովրդին մի երեցփոխ ընտրելու, ինչպէս որ ընդունուած է եկեղեցական օրէնքով, փոխանակ նախկին երեցփոխի, որին նշանակել է իշխ. Աբամէլիքը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Վերջացան ձեմարանի տարւոյս քննութիւնները, յաջող քննութիւնից յետոյ իրանց ուսման ընթացքը աւարտեցին

- 1, Աստուածատրեան Խաչատուր Ուշքիլիսեցի
- 2, Խաչատրեան Մանուկ Աստապատցի
- 3, Հախնազարեան Մարտիրոս Ագուլեցի
- 4, Մելիք Շահնազարեան Սողոմոն Շուշեցի
- 5, Մուրատեան Նիկողայոս Քիշնեցի
- 6, Սուլթան-Շահեան Մելքոն Նոր—Նախիջևանցի
- 7, Յովհաննիսեան Տիգրան Երևանցի
- 8, Տէր Յովհաննիսեան Տիգրան Տաթևացի
- 9, Տէր Վրթանիսեան Քրիստափոր Ագրիանուպօլցի

որոնք մրցանակաւորները ստանալուց յետոյ յիշելով Մայր Աթոռոյս և ձեմարանի շնորհը, որ յընթացս ուսումնառութեան վայելել են բարոյապէս և նիւթապէս, փոքուիւք ցանկանալով երախտագէտ գտնուել, կից յայտարարութեանս ստորագրեալները խնդրեցին Սինօգի բարեհաճել ընդունել իրանց միամեայ առանց ակնկալութեան ծառայութիւնը ձեմարանում վերակալութեան և Ա. Բ. ու մասամբ Գ. դասարաններում ուսուցչութեան պաշտօններով՝ ըստ յարմարադատութեան ուսուցչական ժողովոյ և վարչութեան ձեմարանի, գրելով ըստ այսմ.

Ի լուստօրչական Հայոց Սինօգի Սրբոյ Էջմիածնի

Յուսումնաւարտ որդեգրաց ձեմարանի

Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի

Ամենախնամարհ խնդիր

Յետ աւարտելոյ յաջողութեամբ Տեառն զընթացս ուսման մերոյ Գ. Լուսանի, զամս ինն վայելեալ գրով ի շնորհս Մայր Աթոռոյ Ազգիս՝ երախտապարտ համարեմք զմեզ. ուստի և իղձ է մեզ՝ ստորագրելոցս գէթ վրձու իւրեք ծառայութեամբ մերով երախտագէտ գտանիլ՝ առ բարեբար Մայր Աթոռն Ազգիս և առ ձեմարանն նորին:

Արդ՝ առ ի յայտնելոյ զշնորհակալիս մեր և առ ի հասանելոյ աշուղտում սրտեւանդն բաղձանաց մերոց, եթէ բարեհաճեսցի Սինօգի, ամենայն սիրով յանձն առնուիք միամեայ ժամանակաւ առանց իրեք ակնկալութեան զգաւատութիւն յԱ. Գ. և ըստ մասին Գ. դասարանի, խոստանալով միանգամայն կառարել զբովանդակ պաշտօն վերակալութեան, քարտուղարութեան և եթէ հարկ լիցի և մատենադարանապետութեան, խնդրելով միայն տալ մեզ մի-

ջոց կէտոյ և եթ ըստ վայելչութեան չափաւոր և համեմատ կենցաղի:

Ահի սննելով անօրէնութեան Սրբազան Անդամաց Ատենիդ մնամք ամենախնամարհ որդեք

Աստուածատուր Խաչատրեան, Մանուկ Ստապատցի, Սողոմոն Մ.—Շահնազարեան, Մելքոն Սուլթան-Շահեան, Քրիստափոր Տ. Վրդանիսեան, Նիկողայոս Մուրատեան, Մարտիրոս Հախնազարեան:

Ի 1885 ամի 10 Յունիսի

Ի Ս. Էջմիածին:

Այս յայտարարութիւնը յանձն Սինօգի ստորագրեալ յարգելի ուսանողք ներկայացրին տեսչի ձեմարանի Գեղ. Տէր Գրիգոր Սրբազան եպիսկոպոսի որ յայտարարութեամբ ի 10-ն ամսոյս թ. 125 ներկայացրեց Սինօգի գրելով ըստ այսմ.

Ի ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ ՍԻՆՕԳԻ ՍՐԲՈՑ ԷՋՄԻԱԾՆԻ

Ի պաշտօնակատարի Տեառն ձեմարանի
Ամենախնամարհ յայտարարութիւն:

Ուսումնաւարտ որդեգիր ուսանողք Գ. Լուսանի Ներխաչացոյցն ինձ առանձին գրութեամբ զխնդիրս դայս և զպատճէն նորին խնդրելով զիսկալանի մատուցանել Սրբազան Ատենիդ իսկ զպատճէնն՝ պահել ի գործս ձեմարանիս: Որպէս տեսանել ունի Սրբազան Ատենիդ, ուսանողք, որք մատուցանեն զխնդիր կցեալն ընդ ամին, չափանելով զգտնուելոյն շնորհակալիս վայն շնորհացն Մայր Սրբա Աթոռոյ չորս վայելիցն զամս ինն ի ձեմարանի՝ ի շարս որդեգրաց, ի հաւատիս երախտագիտութեան, առանց իրեք ակնկալութեան խնդրեն յանձնել ինքեանց միամեայ ժամանակաւ զպատուանդութիւն Ա. Բ. և ըստ մասին Գ. դասարանաց ընդ պաշտաման վերակալութեան, քարտուղարութեան և մատենադարանապետութեան ըստ յարմարադատութեան և որոշման Վարչութեան ձեմարանի և Ուսուցչական Ժողովոյ նորին:

Այս արտայայտութիւն զգացմանց նոցին կրկնակի ունի արդիւնս, ինքնապէս՝ զի հետեւող լեալ նոցին, որք յետ նոցա աւարտելոց են հեազհեա, որպէս զսովորութիւն և զպարտանհրաժեշտ՝ ծառայելոց են ի ձեմարանի Մայր Աթոռոյս որով խնայողութիւն լինի յօգուտ գանձարանի առ տարին աւելի քան 4000 բուլլիս, բարոյապէս՝ զի պարտաճանաչութիւնս այս զսրտցեալ՝ յուսով տայ ի ժամանակին կազմել զցանկալին միաբանութիւն ուսումնական ի Մայր Աթոռոյս ի բարոյական շինութիւն եկեղեցոյ մերոց սրբոց:

Քաջայայտ է Սրբազան Ատենիդ թէ առաջարկութիւն այսպիսի, որ զկրկնակի ունի շահս ինքնապէս և բարոյական՝ պէտս ունի քաջալերութեան:

Զիշատակեալն խնդիր ուսումնաւարտ ուսանողաց Գ. Լուսանի ընդ ամին մատուցանելով Սրբազան Ատենիդ խոնարհաբար խնդրեմ զբարեբար անօրէնութիւն գորին կարելին ինքնութիւն՝ առ ի աներկմիտս առնել զխնդրատուս ի բարեցանկութեան իւրենց:

Յարգելի ուսումնաւարտները ի նկատի ունելով որ թերևս ուշանայ իրանց տրուելիք պատասխանին՝ ի հաւատիս երախտագիտական զգացմանց ի 23-ն ամսոյս կիւրակէ օրը, յետ Սրբոյ Պատարագին հաճութեամբ Ամենապատիւ Տեղակալ Սրբազան Հօր և Սրբազան Ան-

(Արաբական)

[illegible][illegible][illegible]

၍လည်းကောင်း ဂုဏ်သိက္ခာ

ՀԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ՝ մշակող ուղի վրա

1885 ൧. 17 ဒဂုလိလူ ဇိနိနိလူ

Խոնարհաբար խնդրում եմ տեղ տալ «Արձագանք» շա-
բաթաթերթի մեջ՝ այս երկուսի համակիր։ «ասպարեզ»

Յապոնի է որ Կոկիասի պետական գերնագեաններում,
ուրեմն և Թիֆլիզի, կան Հայոց լեզու և կրօնի շաբաթա-
կան դասեր։ Հայերէն լեզուի դասերը վերջանում են Չորրորդ
դաստանը, իսկ կրօնից չարունակվում են մինչև վերջը։ Այդ
տուարկաների դասատուները բացառապէս քահանաներ են
լինում ամեն տեղ։ Շատ գերնագեաններում արժանապատիւ
քահանաները թող եւ վերաբերվում իրանց ուսանձնած պաշ-
տօնին և ուղարկւններէց ես կարող եմ հաստատ մատնացող

լինել 2 րդ գիմնականի Հայաց լեզուի և կրօնի դասադուր
Գ. ք. Տ—նի վերայ, եւ ինքս շաբաթած իմ այդ գիմնական-
ցում և կարող և մ վճարողապէս ասել, արանց տակել,
որ բարեկրօն քահանան գրեթէ ոչինչ չի սովորցնու մ և ոչինչ
չի անու մ. նա չատ ծեր է արդէն և հիտեապէս թող և ա-
ռանց աշխուժի: Աւելայրէք սորա վերայ, որ նա չի էլ իմա-
նու մ թնչպէս, ինչ ձեռով դասադուր թիւն անէ, այն ժամա-
նակ կը հասկանաք, ինչ օգուտ է բերում Հայ աշակերտնե-
րին իրան անուցնու թիւնովը: Տէր Հայրը այս բոլորը ինքն
էլ լաւ հասկանում է, բայց շարունակում է վարել այդ դա-
սատու պաշտօնը, երեւի միայն եղբւր ռաճիկ ստանալու հա-
մար: Ո՞ւմ պարտաւորութիւնն է ուշադրութիւն դարձնել, որ
աշակերտի դասադուրներ չը լինին գիմնականներում:

Սեր հարժեքով, մեր ղեճակային, ս. Ասատըրդի։ Ս. Սե-
դրակեանը բաւական է որ մի օր մտնէ գիմնադիւան, և տես-
նի թէ ինչ են անում աշակերտները իրանց կրօնի և լեզուի
ուսուցիչ Գ. քահանայի Հետ, որ նոյն րոպէին Տէր Հօրը
խնդրէ թողնելու իւր պաշտօնը։ Այդ էլ չէ, ամեն տարի
վերջնական քննութեանը կրօնից Ս. Սեդրակեանը ներկայ է
գտնվում և իրան աչքերովը տեսնում ու ակամջներովը լսում
է թէ ինչպէս են պատասխանում աւարտող աշակերտները։
Ատուած Հեռու տանի։ Թէև ուսուցիչ Տէր Հայրը դեռ աա-
րուայ սկզբից, աշակերտներին տալիս է կրօնից քննութեան
ծրագիրը, որտեղ մտնում են Սրբազան պատմութեան
առակները միայն, բայց դարձեալ երանելի աշակերտներից
չատերը բան չեն կարողանում պատասխանել։ Այդ բոլորը
Տէր Հօրը բոլորովին չի խանդարում աշակերտներին 5—եր
շարել։ Քննութեանը աշակերտների պատասխանից Ս. Սեդրա-
կեանը կարող էր եղբայրացնել թէ ինչ են սովորում ցոժը
դասաւանդի ողորմելի Հայ-աշակերտները։ Գ. ք-ն այնքան
թույլ է, որ աշակերտներին մեծ մասը աւելորդ է Համարում
նորա դասերին ներկայ գտնուել։

Աշակերտներին հարցնելու պատասխան կ'ստանաք, որ
ըլտըրդին 'ի Կուր ժամանակ կորցնել կենտակէ չաճախել
Տէր հօր դասերը: Տէր հօր Թուրլութիւնը միայն Հայ-աշա-
կերտներին չի չափուն, այլ ամբողջ դիմնապիսիւն: Ռուս ա-
շակերտները Հայերին երանի էին տալիս, որ ոչինչ չեն անում
այս վերջինները և միւլենայն ժամանակը 5 ստանում:

Վստահանում ենք գաղձնել սրբազան Ասաջնորդի ու-
շադրութիւնն այս հանգամանքի վերայ: Ի՞նչով են մեղա-
ւոր խեղճ աշակերանները, որ զուրկ են մնում անգամ գրել
կարճալ սովորելուց: Մեթէ Թիֆլիզումը չի կարելի գտնել մի
սրբիչ քահանայ, որ կարողանալ խղճմանքով վարել ահն
պաշտօնը, որին բոլորովին անհամապատասխան է Գ. ք. Տ-նը:

ՀԱՅ-Թ շաղկի մեծ մեծից Գ. Պ. ՆԱՅԱՅ

- Եւ դուք Կ' շրջանայտառաւ իմ ձեռք լցմովեկողքառաջի
 - մամչաբառ՝ իսկ սամառու շրջանայ զոյս զմե մաք
 (Է զգուշգմանի մեկուկողմն զիմն զիմառու) զիմն
 սյա Զարգու ա. Արգար Զովհաննեսեան.

այլմեկաց յաւանագա մն լլլմմտոյմք Կ ԹԻՔԻԷԿԱՐԱԿ
-ՈՐՈՐ մն Խմբագիր Ազալապատոյ ։ զյաւանագ լմմտոյմք
-ՈՐ Խնդրեմ զապտ իմ յաւանագալ պատմութեան ռնկնդ ի
ԼԵՆԻՆԷ և Կարեւոր ջանք ապրտախեան հոգտոյ ՚ի դորք գնեւ ։

*) Տպում ենք առանց որևէ փոփոխութեան ներկայ նամակը թողնելով նորնութեամբ ինքնուրոյն ոճը,

Իմպէս ծերունի քահանայի տարաբաղում թեան համար որ սկսին պատմել: 1881 ջուլոյի 5-ին յանկարծ անակնկալ երկու պարոնայք հասին տեղս Բումբայի մեր եկեղեցին ինձ մօտ, ընդ իւրեանս ունէին բաց բարեազիր մի կալիւթուց իմ բարեկամ պարոն Պետրոս Էֆէնդէ Լաքիմեանցէ զոր գրէր այսպէս. թէ զայս 2 անձինք մեր բարեկամք պարոնայք Թիֆլիզցի են չերեւելի վաճառականք և պատուաւոր Աղայք. կամին դնալ կողմից առ Պորտուգիզ, ոչ լեզու դիտեն և ոչ ծանօթութիւն. ուստի խնդրեմ վասն բարեկամութեան. զի աղագահական հոգւով հոգաւ սոցա ուղևորութեան և ճանապարհորդեալ առ ի Պորտուգիզ գոհ մեծ եղէց: Յետ սոցա բարեկալն և գրէ կարգաւորն, ստացալ իւրեանց, որպէս թէ իմ որդիք պահելով իմ սենեկում ուտացնելով խմիչներով, քնացնելով. և իւրեանց ամենայն դժուարութիւն ճանապարհորդութեան կատարելով. և գնացին, էս միջոցն ես փոքր ինչ քարեղէն ունէի հոգապահութոյ, ետցով. նիւում, և բազում, իւրեւ 1250. հատոր, մանր 1000, հատ զարդացում բոլորն էլ թրաշած. 250 խոժող մատանցու և զարդոցու անի ևս լաւ գոյնով և թրաշ. հարցրի չիշեալ Աղինանուցն և ցուցրի, ասացի ձեր Թիֆլիզում մնաւ լաւ գնով կառնեն. պատասխանեցին թէ հայ տէր տէր բաւալ շատ լաւ գնով կծախուի և շատ շուտով իւրեւ մին ամսում. ես էլ մտածեցի թէ էլ հօսէս լաւ հաւատարիմ վաճառականք ուստից թէհ գնեմ, ուրմն տամ տանեն ծախեն և գինն ինձ հասուցանեն. չիշեալ քարէն բոլորն էլ տուի իւրեանց երկուսի ձեռքն և ողաչեցի որ լաւ գնով վաճառեն թէ շահ և կամ թէ վնաս, և գինն ինձ հասուցանեն բարաթով, ամենայն սրբախով թեամբ ստացան ասելով թէ դու որ մեր դժուարութեան գործն հեշտութեամբ կատարեցիր, մենք ևս սիրով զայս չնչին գործն կկատարեմք. ՚ի պատիւ ծերութեանդ. բաց գինն քանի է. ես պատասխանեցի թէ զայս 1000 հատի գինն որ է առքն հարկու և քան (120) տեղիս ուսմի է, և զայս երկու հարկու և հիսուն (250) հատին առքն հինգ հարկու (500) ուսմի է. որ բովանդակի վեց հարկու և քան (620) ուսմիք. վասն որոյ ձեզ պատուէր տամ թէ շահ և կամ թէ վնաս ինձէ վերաբերելի, ծախեցէք և ձեր կուծիտանն առէք. իմ բազմոցն զոր ինչ որ լինի, ներկա ձեզ հանձնում եմ Աստուծոյն. գնացէք Տէրն ընդ ձեզ. առին գնացին, առանց գրութիւն տալու, և ես էլ ամաչութեան գրութիւն չառի, կարծելով մեծ պարոնայք են և Հաւատով Գրիտանեայ Թիֆլիզցի. ամօթ է ինձ որ գրութիւն ուղեմ: Վերջապէս Անուններն են զայս, մինն Միքայէլ Աւետիսեան Տուգուլեանց և միւսն Ալեքսանդր Յակոբեան Տուգուլեանց, և իւրեանց տնէրն Հալիվաբար Մետէխու փողոցումն է հոմբայ 11. և միւսն հոմբայ 9-ըն:

կէտադրութիւնը, նոյն իսկ տառասխանները: Ի զուր եղան մեր բոլոր ջանքերը ստանալ պ. պ. Տուգուլեաններից (սոցանից մէկը ներկայումս Պետերբուրգ է) այն արդար վաստակը, որից զրկել կողոպտել են այս բազաղխանական հերոսները, մի արժանաւոր բարեսիրտ ծերունի քահանայի: Հրատարակելով այժմ սոյն գրութիւնը, ի բոլոր սրտէ ցանկանում ենք, որ մի ուրիշը աւելի լաջողութիւն ունենայ. յուսանք որ հասարակութիւնը իւր արհամարհանքով կ'պատժէ այդ Թիֆլիսեցի «փոխգործիչ»:

Ծ. Խ.

Յետ գնալուց սոցա. տեսալ և նայեցի որ սոքա ամենեւին գրութիւն մի չ'գրեցին ինձ, որ թէ ինչ արարին, ես պարտաւորեցի գիր գրել. մի գիր գրեցի իւրեանց սեպտեմբեր 1—13, 1881, էջն ևս գրեցի 20 սեպտ. 1881, էջն ևս գրեցի նոյեմբ. 24, և 12, էջն ևս նոյեմբ. 18 և 30. էջն ևս 1882 Ակտօր 26, վերջապէս յօրէ անտի մինչև ցայսօր ժամանակն որ է 1885 Ապրիլ 10, եթէ դուք ՚ի դոցանէ գիր էք գրել, կամ լուր, ես էլ եմ գրել, էտայ դոցա քաղաքավարութիւնն և հաւատն, անձարեմ սիրելի:

Յետ իւրեւ միոյ ամաց. չեսոյ մի խաթուն Թիֆլիզցի ընդ երկու պարոնանց հասին տեղս. հոցա էլ ստացալ և իւրեանց դժուարութիւն բարձայ և ճանապարհորդեցի առ Թիֆլիզ. նոքա վկայեցին որ իւրենք քարէն տեսել են և լսել են որ ասել են թէ Բումբայու ծերունի տէրտէրիայ, էս խաթունի անունն է Բարբարէ Գրիգորովայ Խերումեանց. և պարոնայցն Մէրգէ Շահինեանց, և միւսինն Միքայէլ Յարութիւնեանց:

Սիրելի և պատուելի Աղայ, Աստուածախոյս կողմանէ նայեցէք տեսէք ինչ է եկել ծերունու 44 ամեայ քահանայի գլուխն, և կարեւոր ջանք և հոգացողութիւն արարէք. ես շատ անգամ ցանկացայ գիր գրել Թիֆլիզ. բաց անձանօթ էի թէ արգեօք ում գրեմ, մինչև անցեալ շաբաթ մին Երեանցի Աստուած հասցրէց տեղս Բումբայի ինձ, որ ես կարողացայ ծանօթանալ ձեր պատուելիութեան Անուններն որ համարձակեցայ գրովս գրեմէ ձեր մեծութեան. և խնդրել որ էս իմ ցաւոցս ճարն գտնել թէ և այս իմ առաքիլութիւնն ձեր խմբագրական գործին չէ վերաբերում, սակայն չունենալով ուրիշ անձինք սոց գրեմէ, յոյս ունիմ ինձ ծերունոյս խնդրն չէք մերժիլ. և այս մասին հոցն անձինքներին գրեմէ յիւթացնել տաք իմ պահանջն ինձի հասուցանելու, չեմ կարծում թէ այդ անձինքն ինձ իսպառ զրկելու խաբելու անգըթութիւն ունենան. քանզի տեսած լինելով նոցա իմ Բումբայումս խեղճ վիճակն:

Վերջապէս ես տեղս չաւել վիճակաւորութեան ժամանակ չունեմ քան թէ հինգ ամիս. ով գիտէ չեա հինգ ամսից մեր Սրբազան Առաջնորդն ինձ յայլ հեռաւոր քաղաքում վիճակաւորէ. ուստի ազալում զոր ինչ ոչ առնելուց էք էս հինգ ամսեայ վերջերումն. ձայն ուրախութեան ինձ հասնէ:

Գոհ մեծ եղէց ՚ի Աղագիրութեան Ձերմէ. ողջ լերուք ՚ի Տէր մեր Յիսուս Գրիտան, որպէս մնամ անկեղալ լիսնոցս կատարածին և

Աղօթարար:

Տէր-Յովնան Մարտեան

Վիճակաւոր քահ. Հայոց եկեղեցոյս.

Հնդկաց Բումբայի

՚ի Բումբայի 1885

Ապրիլ 8

* *

«Արարատ» ամսագիրը հրատարակել է նորերում վախճանուած Թադէոս աւագ քահանայ Բուդաղեանի կտակը, որից քաղում ենք այն կարգադրութիւնները, որոնք վերաբերում են բարեգործական նպատակների.

1) Մարդասիրական ընկերութեան Հայոց Բազուայ մի հազար ռուբլի արծ. (1000 ռ.):

2) Գեորգեան ճեմարանի Հայոց սրբոյ Էջմիածնի հինգ հարիւր ռուբլի արծ. (500 ռ.):

3) Յօգուտ Բագուայ բարեգործական աղքատասիրաց ընկերութեան կառուցանելի աղքատանոցին երեք հարիւր ռուբլի արծ. (300 ռ.):

4) Վանից սրբոյն Ստեփաննոսի Նախավկային Սաղիանու գեղջ չորս հարիւր ռուբլի արծաթոյ (400 ռ.) Վասն շինել տալոյ ի վերայ կաթուղիկէի նորին դմի յարմարադոյն և զգեղեցիկ խաչ:

5) Թեմական Հոգեւոր դպրոցին Հայոց Շամախույ երեք հարիւր ռուբլի արծաթոյ (300 ռ.):

6) Բագուայ Շամախույ Թաղի Հայոց եկեղեցական երկսեռ ուսումնարանին՝ եթէ բացցի, երկու հարիւր ռուբլի արծ. (200 ռ.):

7) Յօգուտ պարտուց սրբոյն Յակովբայ Վանից Հայոց Երուսաղէմի մի հարիւր ռուբլի արծաթոյ (100 ռ.):

8) Երկուց ուսումնարանաց Հայոց Ղուբայ քաղաքի և Քիլվար գեղջ իւրաքանչիւրոցն մի մի հարիւր արծ. ընդ ամենայն երկու հարիւր ռուբլի (200 ռ.):

9) Ի նպաստ պարտուց սուրբ Աստուածածնայ Հին եկեղեցւոյն Հայոց Բագուայ գոյացելոց ի ժամանակի վերանորոգութեան արտաքին և ներքին պակասութեանց նորին Հինգ հարիւր ռուբլի. (500 ռուբլի):

* *

«Րուսկիեա Վեգոմօստի» լրագրում կարգում ենք հետևելը (№ 188)

«Խէրոսեան հաճանգական զեմսկի վարչութեան տեղեկագրից՝ Ալէքսանդրեան գաւառում 1881 թուին գիժտէրիտի տարածման մասին» (Հաւաքածու Խէրոս վարչ. 1881 թ. № 4. յաւելում) իմանում ենք, որ վարչութեան քաղաքից բժիշկները ենթարկուել են ընդդիմադրութեան գեղական հոգեւորականութեան կողմից:

«Իրանց տեղը ժամանելուն պէս, ասում է վարչութիւնը, հրաւիրում բժիշկները ամենից առաջ կարևոր են համարել համոզել գիւղական ազգաբնակչութեանը հիւանդութեան տարախիսիկ լինելու և հիւանդներին կղզիացնելու անհրաժեշտութեան մէջ. մինչդեռ հոգեւորականութիւնը մեծաւ մասամբ չէ թէ միայն այդ բանում ոչինչ օգնութիւն չէ ցոյց տուել նոցա, այլ մինչև անգամ մի քանի դէպքում ուղղակի զիմադրել է, ասելով, որ դա Աստուածաշին պատուհաս է և բժիշկները ոչինչ չեն օգնել: Բայց այս չէ բոլորը. հակառակ իշխանութեան կարգադրութեան, որ տնօրէնել էր գիժտէրիտով մեռածներին 12 ժամից աւելի չը պահել հողի երեսին, այս որոշումը շատ յաճախ չէր կատարուում, եթէ մեռնողի ընտանիքը մէկ կամ երկու ռուբլի ձեռքին չունենար Թաղման համար վճարելու, առանց որի քահանան չէր համաձայնում Թաղել: Շատ անգամ եթէ մի 10 կոպէկ պակաս էր լինում, Թաղումը յետաձգւում էր և պատահում էին այնպիսի դէպքեր, որ հանգուցեալի բարեկամները հարկանիւրեց չկարողանալով գտնել կարևոր զբաղմ, զիմում էին բժշկին փոխ տալ իրանց պակասորդը: Բայց լոկ միայն շահասիրական նպատակը չէր հոգեւորականութեան դոյն օրինակ վարմունքի պատճառը վարակման դէմ պատերազմի գործում: Այլ մի ուրիշ հանգամանք, այն է՝ վերին աստիճանի անքաղաքավարութիւնը,

հետևապէս և կատարեալ հաւատ չընծայելը գործ դրուած միջոցներին: Այսպէս օրինակ, ընդամենը քանի մի կոպէկ արժեքով կտուէ պարիւր, որ և մէջ վաթաթում էին գիժտէրիտից մեռածի գեղեցիկ, ըստ մեծի մասին ժողովում էին քահանայք կամ այլ եկեղեցական պաշտօնեաներ, որպիսի դէպքում պատահում էր, որ իբրեւ դորա հետեանք գիժտէրիտ էր լոյս ընկնում այն գերդաստանի անդամներին մէջ, որը վերցրել էր այդ կտոււը: Զրախառն մեղքը, որ դրուած է լինում մեռածի գլխովերէ, նոյնպէս ուսում էր կղերը, իսկ գիւղացիք տեսնելով որ քահանան ուսում է, չէին հաւատում վարակման կարելիութեան և ինքեանք ևս բաժանում էին երեսացոց ուտելու:

Հոգեւորականութեան այնպիսի վարմունքով, այն հոգեւորականութեան, որ մօտ է ժողովրդին և նորա հաւատարմութիւնը վաշելում, դժուար թէ կա ելի լինի յաւ յոյսեր ունենալ առողջապահական ձեռնարկութեանց մասին:

* *

Լեհական Թերթերը հաղորդում են, որ Կրակով քաղաքում կազմուել է մի յանձնաժողով այն ռուսապատակ լեհացիներին օգնելու, որոնք արտաքսվում են Պրուսիայից: Սոցանից մի մասը, ինչպէս յայտնի է, գաղթել է Գալիցիա, ուր և հիմնուել է լիշեալ յանձնաժողովը, ատենապետութեամբ Կրակով քաղաքի նախագահ դօքտոր Շլիխտսովսկու, և մասնակցութեամբ բազմաթիւ գիտնականների և գալիցիական կալուածատէրերի:

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ *)

Հայրաբէզից գէպի Մալիայ անցնելու նպատակով մեր ճանապարհը շարունակեցինք Շահնաղար հայ կաթողիկ գիւղի վերայով, որ հեռու է Հայրաբէզից 22 վ. սորա շրջակայքում կան նաեւ այլ ևս չորս հայ կաթողիկներ զիւղորայք և սոքա են՝ Մեծ և Փոքր Ղարաքիլիսոյ, Շիշթափայ և Սարգապետ: Շահնաղարի բնակիչները թիւն է 150 տուն, որոնցից մինը, բաղկացած 17 անդամից, աղգային կրօնի դաւանող, իսկ մնացած չորս գիւղորէից բնակիչները թիւը միասին 260 տուն. կան այդ գիւղերի մէջ և մի քանի տուն հայ-աղգային կրօնի ժողովրդականք՝ Մեծ-Ղարաքիլիսում մի տուն, Փոքր-Ղարաքիլիսում չորս տուն, և այս ցրւած տները հովուում է Հայրաբէզի հայ քահանայն: Այս հայ կաթողիկները բոլորը գաղթել են Կարնից և շրջակայքից Կարապետ արքեպիսկոպոսի ժամանակին: Շահնաղարն ունի գնած սեպհական հող, անտառ և արօտ. իսկ միւս գիւղերը կալուածատէրերի սեպհականութիւն են և ունին հողի կարօտութիւն: Վերոյիշեալ չորս գիւղերում կան մի մի եկեղեցիք, իսկ Շահնաղարում՝ երկու, որոնցից մինը ուխտատեղի: Այստեղ բնակում է Յաղձեան հայր Սարգիս երիտասարդ ուսումնական վարդապետն, որ առել է իւր կրթութիւնը Հռոմի Անտօնեան միաբանութեան վանքում: Սորա մօտ՝ սեպհական երկյարկեայ սրբատաշ քարով շինուած

*) Տես «Արձագանք» № 2.

տուն և տներն մի եկեղեցի կառուցուց. քարաշէն, թաղակապ, շրջապատը քարաւեր պարսպ, եկեղեցւոյ դարձում մի ան- նեակից քաղկացած կալուցի:

Այստեղ վերջանում է Շալկայի տաճարը: Մինչև այժմ տեսնուած եկեղեցիներից շատերում արծաթեայ զարդանոց- թեղէններն բերուած են դաղթանակութեան հետ իրանց նախկին տեղերից, մի քանի տեղեր կան ու գրաւոր անտու- րաններ. Նարեկեան գիւղի եկեղեցում կայ մի անտուրան գրաւոր, թղթեայ, որ գրուած է հայոց Ռիս, թվին Նը- ղնիկայ քաղաքում ի Հալապետութեան Տեառն Ռաթի և չարք եպիսկոպոսութեան Նըղնիկայի Տեառն Ռաթի: Շալ- կայի թէ հայ և թէ յոյն գիւղերը գրեթէ մեծ մասը կրօն- են Կարնոյ վիճակի մէջ գիւղերն անուններն, ուրտի դաղ- թեւ են Ժողովրդականք:

Յուլիսի 25. Շալկայի վերջին գիւղը—Նարեկեանից մինչև Սիւլաքալակի գաւառի առաջին գիւղը—Փոկայ, 25 վերստ է. երկու ժամ անցած Քաթառաւան լճին հասնաք, որի գեղեցիկ ափերում բնակում են դուխարները, երկու գիւղ կաղմերով. ճանապարհը մի ժամ շարունակ գնում է լճի եզերքով, որի ծալքին է Փոկայ, լճից որոտցում է ըն- տիր կարմրակաշտ և ձկնորսութիւնը տուած է կապալով չի- շեալ դուխարներին:

86) Փոկայ գիւղ, ունի 79 տուն բնակիչ և մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ. գիւղի առաջով վազում է Քաթա- աւան գետակն, որ ըզխում է համանուն լճակից:

87) Գանձայ՝ Փոկայից 6 վ. բնակիչներն են 81 տուն, ունին մի փառաւոր եկեղեցի, սրբատաշ քարով և թաղակապ, չորս սիւների վերայ. այդ եկեղեցին պարծանք կարող է բե- բել մինչև անգամ շատ քաղաքների. շինուած Ժողովրդի սուրբով և հանդուսեալ Գրեգոր քահանայի օժանդակու- թեամբ և հողատարութեամբ: Մեայ քարաշէն եկեղեցի գտնուում է այդ եկեղեցւոյ մօտ հետնտակից: Այստեղ բացուած է մի արքունի շինական դպրոց. Գիւղի առաջով անցնում է Քաթառաւան գետակը, որի վերայ կայ մի քա- րաշէն թաղակապ կամուրջ:

88) Փոքր Արակէլ՝ Գանձայից 8 վ. կառուած է Ախալ- ցիացի Մանուկ Բաբուրջեանից. բնակիչներն են 26 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ: Գանձայի և Արա- կէլի տաճարակից է Հեշախայ գիւղը, 160 տուն հայ կա- թօղի բնակիչներով, ուր բացուած է մի արք. շինական դպ- րոց. Հեշտիայի մօտ գտնուում են Հեռեհալ հայ կաթօղի- ների գիւղեր—Ուճմանայ՝ 25 տուն տուն և Քօրեայ 20 տուն բնակիչներով:

89) Մեծ-Արակէլ՝ փոքրի ղիմացը, բաժանուած նորա- չից մի ձորակով, որի միջով անցնում է Տուճոյ գետակն, որ ղիկըն է աւանում համանուն լճակից, բնակիչներն են 42 տուն, եկեղեցին քարաշէն և փայտածածկ:

90) Սաղթայ՝ Մեծ-Արակէլից 1 վ. ունի եկեղեցի նման առաջինին, բայց աւելի ընդարձակ. բնակիչներն են 109 տուն. այստեղ կայ նոյնպէս շինական արքունի դպրոց:

91) Օրաճալար՝ Սաղթայից 5 վ. 34 տուն բնակիչնե- րով, ունի եկեղեցի նման առաջինին:

92) Ղաուրմայ՝ Օրաճալարից 3 վ. բնակիչներն են 15 տուն, կառուած է Բաբուրջեանի. ունի հնաշէն եկեղեցի կառուած քարով. թաղակապ: Գիւղի առաջով անցնում է նոյն Քաթառաւան գետակն, որի վերայ կառուցուած կայ փամարտկապ քարաշէն կամուրջ. գիւղի հովտում է Սաղ- կայի քահանաներից մէկը:

93) Ջիրաշէն՝ առաջինից 5 վ. բնակիչներն են 88 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն և փայտածածկ:

94) Յուլիսի 27. Խորենիտ՝ Ջիրաշէնից 3 վ. ունի 40 տուն բնակ. և մի եկեղեցի քարաշէն, թաղակապ. գիւղը կա- ռուած է Ախալցխայի հայ կաթօղի Արեւեմաւորով, գեղի առաջով անցնում է Քաթառաւան գետակը:

95) Ղուլալիտ՝ Խորենիտից, ինչպէս ասում են 2 վ. ու- նի մի փոքրիկ քարաշէն մատուռ և կօթն տուն Ժողովուրդ. սրանց հովում է Նամդարայի քահանայն:

96) Նամդարայ՝ Խորենիտից 5 վ. ունի 36 տուն բնակ. և մի քարաշէն փայտածածկ եկեղեցի:

97) Մեծ Գեճեմուրայ՝ Նամդարայից 2 վ. ունի 55 տուն բնակ. և մի քարաշէն թաղակապ եկեղեցի. այստեղ կառու- ցւում է շինական արքունի դպրոց. միացած գիւղերի ծակքով:

98) Փոքր Գեճեմուրայ՝ առաջինից 2 վ. բնակ. 34 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ, ղիկը կառուած ար- քունական կիսով կառուած Բաբուրջեանի:

99) Տիւրի՝ առաջինից 3 վ. ունի 56 տուն բնակ. և մի եկեղեցի քարաշէն փայտածածկ:

100) Խօջաբէկ՝ Տիւրիից 12 վ. բնակ. 35 տուն. ունին մի փառաւոր սրբատաշ քարեայ թաղակապ եկեղեցի, որը Սրբադան Առաջնորդը օծեց ամսուս 28. ին յանուն մեծին Ներսիսի, գիւղի հովում է մեծ Խանչալիի քահանայն:

101) Յուլիսի 28. Մեծ Խանչալի՝ Խօջաբէկից 2 վ. ունի 66 տուն բնակ. և քարաշէն եկեղեցի, փայտածածկ, պարքու- պապա:

102) Փոքր Խանչալի՝ առաջինից 2 վ. ունի մի փառա-ւոր սրբատաշ քարաշէն եկեղեցի թաղակապ. բնակ. 18 տուն հայ և վեց տուն մահմետական: Վերջին Ռուս-Տաճկական պատերազմից առաջ այս գիւղը սահմանագիւղն էր երկու տէրութեանց մէջ: Գիւղի առաջին է Խանչալի լճակը, որ սալիս է մի տեսակ փոքր ձուի:

103) Յուլիսի 29, Տառէ՝ առաջինից 5 վ. բնակ. 69 տուն, եկեղեցին քարաշէն փայտածածկ:

104) Սուլտայ՝ Տառէից 3 վ. բնակ. 93 տուն. եկեղեցին քարաշէն փայտածածկ:

105) Կարդախ՝ Սուլտայից 6 վ. բնակ. 166 տուն. եկե-ղեցին քարաշէն փայտածածկ, պարսպապատ Կարդախի մօտն է համանուն լճակն, որից ամենեւին ձուիք չէ դուրս գալի: Տառէ, Սուլտայ, Կարդախ, ինչպէս և տաճկաբնակ Խախտ գիւղն, Ախալցխայի սուրբ Փիլիպ եկեղեցւոյ կառուածներն են, կառուած հանդուցեալ Կարապետ Սրբապետիկոսոյից. Կար-դախումը բացուած է արքունի շինական դպրոց. Կարդախից շատ հեռու չէ Չլար լճակն, որ նշանաւոր է իր համեղ կարմ-րակաշտ ձկներով. գիւղի միջովն է անցնում Ախալքալա-կից Արաշան տանող փոստային ճանապարհը:

106) Սրահովայ՝ Կարդախից, ըստ ասում թեան, 8 վ. բը-նակ. են 15 տուն հայեր և 15 տուն տաճիկ, հայք ունին մի եկեղեցի. հովում են դորանց Սուլտայի քահանայք:

107) Յուլիսի 30. Վաչեան՝ Կարդախից 15 վ. բնակ. 133 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն և փայտածածկ. այստեղ բացուած է մի շինական դպրոց:

108) Դիւմբեւրտայ՝ Վաչեանից 6 վ. բնակ. 97 տուն, գիւղում կայ մի հայկապ սրբատաշ քարով կառուցած մե-նատան, որ, ինչպէս երևում է հարաւային դրան և որեւե-լեան արտաքին պատի խուցուրի արձանագրութիւններից, վստց չէնք է, այժմ կիսախախտ. մենատանի մի մասում չարմարցրած է այժմու ծխական եկեղեցին: Գիւղի արեւ-մտեան կողմը խոր ձորի միջով անցնում է Կուր գետն, որի

աջ և ձախ կողմերում կան պարտեզներ. նորանցից մեկը կոչ-
ուում է Մարգարտան և տեղացի բնակիչների առանդու-
թեամբ այդ եղել է մի հայ թագաւորի մրգաբեր պարտեզը:
Գիւղեցի երկու ժամ հեռու ընկնում է Մարգարայ կոչուած
տեղն, ուր կան նշանաւոր այրեր և մեհրատան յունական,
բոլորը փորուած ժայռերից: Մեհրատանում, ինչպէս ասու-
ցին, կայ այժմ և վանահայր Այգ փորուածքները մենք
չկարողացանք տեսնել. բայց պատմածներին նայելով, շատ
նման պիտի լինին մեր Գեղարդականի քարոտտուր շինու-
թիւններին: Գիւղերից միայն 10 վ. հեռու Խրթի գիւղն է
տաճկաբնակ, բարեբեր, որ յայտնի է իւր մրգերով: Գիւղերը
այս քահանայի մօտ գտնուում է մի ոսկեայ աղանակու
փոքրիկ տուփ մասանց, որի արծաթի պահարանի վերայ կայ
հետեւեալ չիշատակարանը «Սո Լաոց Թագաւ Էթում Բ. զիմ
աշխատութեամբ Ժողից նշխարքս որբոց մեծին Ակոբա Մծպնա
հայրապետին և Նիկողայոսի ոքանչեւագործին և Ստեփանոս-
սի նախավկային և Պանդէլէոնի բժշկին զոր աստ կա պըհ-
պանութիւն հոգոյս և մարմնոյ իմոյ: Թվին ԷժԽԻ ին Մաի-
սի Ի ին Սուրբ նշանս շինեցաւ»: Գիւղին եկեղեցում կայ ձե-
ռագիր աւետարան գրուած «ի Թվին Հայոց ՊԻԿ, ի հայ-
րապետութեան տեսան Աոտանդիւր և ի Թագաւորութեան
Կիւրիկեցոց նահանգին թորոսի»:

109) Յուլիոսի 31. Տիւրիկայ Գիւղերից միայն 5 վ. բնակ-
97 տուն. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ: Եկեղեցում կայ
մի աւետարան ձեռագիր, որի օրինակը ցոյց տալով, որ Ա.
տառից մինչև Ն. տառը մի գրչով է գրել, ճանոց ցանում է
հետեւեալ ստանաւորով. «Ինքն գիտէ Տէրն կայուն, որ ի
յայրէն մինչև ի նուն» ոչ է կտրած քրիստոս ի բուն: Աւետարա-
նը գրուած է Հայոց ՊԻԿ Թուականին, Սուհարայ վանքում,
Գրեգոր վարդապետի ձեռամբ, և աւարտուել է «ի վանս Յիւ-
նայ, ընդ հովանեաւ Սուրբ Ստեփանոսի և Վասիլ Թագաւորի
սուրբ նշանի»: Յիշատակարանի մէջ ի միջի այլոց գրուած է.
«Սե արգ զնեղութիւն ժամանակիս ով կարէ ասել կամ ընդ
գրով արկանել զմահ և զգերութիւն, զսով և զստանութիւն,
զոր կրեմք ազգս քրիստոսից ի յայտնութեան անօրինաց և
անհաւատից. զի շարժեցաւ տուն խորագմին առհասարակ
ցեղ Թաթարին գաւ, աւերել և ապականել զաշխարհս ամե-
նայն, և մեք ի յահէ նոցին ստաննիմք և աւր ըստ արեւ
մահու անի ունիմք և հաւատով հայցեմք Սասունայ փրկել
զմեզ յայնմ ահագին սպառնալիցան: Այլ և զգառնագոյն
վիշտս, զոր կրեմք ի մերոց իշխանաց, ի Թուրքէ և ի քրդէ.
չընտանեաց և չաւտարաց, ի ներքուստ և արտաքուստ, ա-
նտուել է և անպատմել: Այլ զի և զլաթողիկոսքն մեր
զերկոսին սպանին ի միւս մմին: Հերու զտէր Թէոփորոսն ի
Սիւս սպանին, և մինչդեռ տարին չեն վճարել զտէր Զաքա-
րիայն ի յոտան քարկոծ արարին, Թոդ զայլ նեղութիւնս,
զոր ընդ մեզ անցուցանին»: Յիշատակարանից չետոյ կայ և
մի ողբ Աղթամարի չիշատակեալ Զաքարիա Կաթողիկոսի նա-
հատակութեան վերայ որ առաջ ենք բերում այստեղ.

Նկայք ողբասցուք եղբարք զչարութիւն ազգին նետողաց:
Բամբռ Հայաստանեայց դառնացեալք ի յանարինաց:
Գաղձն վնասակար բուսեալ յանդատանս մեր Հայաստանեայց:
Սիւղախիւ առնեն զմեզ, զրկելով ի մեր հայրենեայց:
Արամ և Նիկոլ Լեւալ, հալածեն զտունս Յուդայեանց:
Յայնմ արկնակի սոքա թորգոմեանք և ազգն Մարաց:
Սասուն տաղնապեն զմեզ նեղութեամբ ի յամէն կողմանց:
Գլուխ ոչ գոլով Հայոց, վշտացեալ յամենայն դիմաց:
Բաբունք Ժողովոյս մերոյ զմեզ լացէք ի ձեռն աշխղզեաց:
Ի Թիւ ուր հարկւր Հային քառասուն և երկու ամին:

Գաւինն Աստուծոյ վկայ զհայրապետն մեր արարին:
Որդիք Հաղարու զարմին չարաչար զմեզ խոցոտեցին:
Բամեալ Ժողովոյս Հայոց զգլուխն ի մեղին բարձին:
Ի հնգեհատան արին մեհեկի չորեքշաբաթին,
Նիկն պատեցին զմեր տէրն և յատեան մահու մատնեցին:
Վասն Գրիստոսի սպանին զգլխաւորն քրիստոնէին:
Առին բաղանիսն ամին՝ առաջն պիղծ ամերային:
Սասնիկ չարախաւսէն, Թէ հարեալ է սա զմեր Ղազին:
Նա պիղծ ամերայն ասէր, ուրացել գրիստոս կենդանին:
Ձխաչեալ Թագաւորն անմահ, զկապաւն երկնից կամարին:
Այլ սուրբ հայրապետն մեր դաւանէր զորդին միածին:
Գրիստոս է Աստուած հաւր իմ, արարիչն յաւիտենին:
Ահա հաւատամ զՆա փառակից Հոգոյ ճշմարտին:
Բամիցն հրաման տուին ամերայն և մօլլա զազին:
Իսկոյն խոցեցին զտէրն և ընծան պէս գոչեցուցին:
Առին բաղանեացն ելին և քարել զգլուխն հարին:
Կապած էր չըւանն ի վիղն, զոր առեալ ի քարչ ասնէին:
Այնչաւ հարին զնա սրով և քարել մինչ կատարեցին:
Թաւալ ի փողոցն արկին զմարմին մեր պատրիարքին:
Ուղեղն ցրուեալ գլխին, զգաղաթն վերացուցին:
Ղամբար վառել կամէին ի յայրել զնշխարս մեր դիտին:
Իսկ ամերայետն տաաց զնա տանել ի չիւր հայրենին:
Կախն յանժամ ըւամին հառաչմամբ չեկեր հնչեցին:
Որ ի քարկոծման ժամին փախուցեալ զաղեալ Թագաւին:
Սասնիկ էր լալին նոցին, կոծ և աշխարհ ի վերայ տիրին:
Իբր զտէրունեան արին դստերացն Նրուսաղեմին:
Նման նախավկային վկայեալ մեր տէրն յոտանին:
Առաջ զմեզ ասեմք եղբարք, որ հասաք յաւուրս ահագին:
Խոց վիրաց առաք ուժգին յայլառեւ աղբէ հրամանին:
Թոդ մեզ խաւարի այս աւր լոյս լուսնին և անի արեւին:
Աստանաւ և մեք եղբարք կոծեսցուք զաղետս ահագին:
Մեծահանգէս աթոռին, Սիւս անուն վիճակ մեր Վեհին:
Այլ և զհայրապետ նորին, զեղապաշ սուրբ լուսաւորչին:
Բամից բողբոջ Հային զՏէր Թորոսն անդէն իպանեցին:
Այն էր հերունի ամին, և զմեր տէրն ի տարեցին:
Յայնմ ի յահագին վշտին մեք վերաք հարաք դառնագին:
Տէր Զաքարիա բարի, նահատակ եղեր Գրիստոսի:
Տէր Զաքարիա *) ընտրեալ, քոջ հովիւ նման Գրիստոսի:
Վասն մեր բարեխաւսեան առ Գրիստոս յոյսն ամենայնի:
Շնորհիւ մեզ հովիւ բարի զհայրապետն քո սիրելի:
Զտէր Գաւթի հոգւովն արի, լի շնորհօք յաջորդ աթոռի:
Պահել անասան յերկրի, յամեր ամս ժամանակի:
Այլ և երգողն տաղի, Գրեգորն անձին եղիւլի:
Մասն ընդ քեզ պարգևեցի յաննախանձ մեր տեսունէն ձրի:
Ամէն և այս եղիցի անչապաղ զբանս ընդունողի:

110) Ախալքալակ քաղաք, Տիւրիկայից 3 վ. ընկնում է
տափարակ դաշտի վերայ, ունելով մի կողմից Թախառաւան
գետակն և միւս կողմից Արխոուլաղի ջրերը: Բնակիչներն են
600 տուն, և աննշան բացառութիւնով, հայք, սրոնք պարա-
պում են վաճառականութիւնով և արուեստներով. բացառու-
թիւն կապում են մի երկու տուն հրէայք և ռուսներ: Հայք
ունին մի եկեղեցի քարաշէն և փայտածածկ: Գաղաքի շե-
նութիւնները քարուկեր են, շատերը սրբատաշ քարով և բա-

*) Զաքարիա կաթողիկոս Աղթամարի պարսիկ դատաւորի չարա-
խառութեամբ և մատնութեամբ 1396 թուին նահատակուած է Ոստա-
նի էգլին ամերայի հրամանով, յանձն չառնելով ուրանալ քրիստոնէու-
թիւնն, որ առաջարկուած էր ամերայից երեւ միակ միջոց փրկութեան:
Տես Զամբ. պատմ. հատ. գ. եր. 433, 434:

ժամուած կանոնաւոր ընդարձակ փոփոխութիւն: Քաղաքի արեւմտակողմն է Հին Երեւան, որի մօտերքում գտնուում են Հին քաղաքի տաճարները, որոնցից մի քանի տարի առաջ Հանել են գերեզմանաքարեր մինչև 200 տարուայ Հայ տապանադրերով:

111) Օգոստոսի 1. Չանուբայ՝ Ախալքալակից 3 վ. ունի 48 տուն բնակ. և մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ:

112) Մարգարէթ՝ առաջինից 3 վ. բնակիչներն են Հայք վեց տուն, մնացածները վրացիք և տաճիկներ. Հայք ունին եկեղեցի:

113) Խոսեայ՝ առաջինից 3 վ. Թափառաւան գետակի վերայ. բնակիչներն են 21 տուն Հայք և նոյնպի տաճիկներ. Հայոց Թաղակապ քարաշէն փոքրիկ եկեղեցին Հիւսիս վրաց է եղել: Գիւղը կալուածք է՝ Փալաւանգով մահմետական բեգերի, որոնք և այնտեղ էլ բնակում են և ունին փառաւոր տուն:

114) Օգոստոսի 3. Կօրե՝ Ախալքալակից 4 վ. բնակ. 60 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ կարօտ վերանորոգութեան:

115) Օրճայ՝ առաջինից Երեք վ. բնակիչ, 52 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ:

116) Խանդոյ՝ առաջինից 5 վ. կարուած է պ. Անտօնի Քանանեանց. բնակ. 81 տուն. ունին եկեղեցի քարաշէն:

117) Արախովայ՝ առաջինից 6 վ. ունի մի քարաշէն եկեղեցի փայտածածկ. բնակ. 78 տուն. բացում է այտեղ շինական արք. դպրոց. իսկ Հայոց եկեղեցւոյ դաւթում կայ սրբատաշ քարով կառուցած դպրոց. ուր աշխարհում են մի քանի երեխաներ մասնաւոր ընթերցանութիւն:

118) Օգոստոսի 4. Մաճատիայ՝ առաջինից 4 վ. բնակ. 45 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն, կամարակապ:

119) Կուլիկամ՝ առաջինից 3 վ. եկեղեցին քարաշէն փայտածածկ: Գիւղի ջուրն առատ է Համեղ կարմրախաւով. բնակիչներն են 31 տուն: Գիւղի եկեղեցւոյ կայ մի ձեռագիր աւետարան, գրուած ՚ի Թովին Հայոց ՋԽԳ ՚ի դուռն սուրբ Նշանին Հոռոմայրի ՚ի յառաջնորդութեան Տէր Արիտակէտ Նպիսիկոսի և պարսութեանն Լօռոց պարոն Ղօղբին և ՚ի դիւանութեան Երկրի պր. Գաւթին և եղբար որդոյն իւրոյ պր. Ամիրջանին:

120) Ապուլ՝ առաջինից 5 վ. Համանուն բարձր լեռան ստորոտում. բնակ. 53 տուն. ունին մի եկեղեցի փոքրիկ, սրբատաշ քարով, Թաղակապ: Գիւղացիք պատրաստում են շինել նոր եկեղեցի, որի Հիմն օծեց. ո. Առաջնորդը:

121) Թաղայ՝ Ապուլից 2 վ. ունի մի եկեղեցի և 14 տուն բնակ. գիւղը Հովում է Մաճատիայի քահանային:

122) Բզաւէթ՝ Ապուլից 2 վ. ունի մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ և 31 տուն բնակիչ:

123) Օլաւէրտ՝ առաջինից 3 վ. ունի 50 տուն բնակ. և մի եկեղեցի քարաշէն փայտածածկ. այտեղ կայ դպրոցական մի շէնք, կառուցած սրբատաշ քարով. տեղական Գրիգոր քահանայի Հոգատարութեամբ, որն ուսուցանում է աշակերտներին:

124) Օգոստոսի 5. Գոմ՝ առաջինից 3 վ. ունի 61 տուն բնակ. և մի եկեղեցի քարաշէն. փայտածածկ պարսկապատ. եկեղեցւոյ դաւթում կայ դպրոցական քարուկեր շինուած, ուր սովորում են երեխայք մասնաւոր ընթերցանութիւն:

125) Պալիսոյ՝ առաջինից Կէս վ. ունի 28 տուն բնակ. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ:

126) Տրգնայ՝ առաջինից 1 1/2 վ. ունի 12 տուն բնակ. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ:

127. Ջակ՝ առաջինից 1 վ. ունի 25 տուն բնակ. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ. Ժողովրդական քաղաքաւորաւ են են շինելու նոր եկեղեցի սրբատաշ քարով:

128) Բաղաշէն՝ առաջինից 1 վ. ունի 24 տուն բնակ. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ:

129) Բարաշէթ՝ առաջինից 2 վ. բնակիչներն են 46 տուն Հայք, նոյնպի վրացիք և երկու տուն տաճիկ. Հայք ունին մի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ. իսկ վրացիք սրբատաշ քարով և Թաղակապ: Այտեղ բացում է շինական դպրոց:

130) Մերինիա՝ առաջինից 2 վ. բնակ. 65 տուն. եկեղեցին քարաշէն, փայտածածկ. Եկեղեցւոյ դաւթում կայ դպրոցական քարուկեր շինուած, ուր ուսուցանում է մասնաւոր ընթերցանութիւն:

131) Ելտուլայ՝ առաջինից 1 վ. ունի 43 տուն բնակ. եկեղեցին սրբատաշ քարով, Թաղակապ. Հարաւային արտաքին պատի վրայ կայ վրացերէն արձանագրութիւն: Գիւղս կալուած է աղիուական Գաւթի Քանանեանցի:

132) Սամար մեծ՝ Մերինիայից, ինչպէս առաջին, 5 վ. բնակիչ. 32 տուն, ունին մի եկեղեցի քարաշէն փայտածածկ:

133) Սամար փոքր՝ առաջինից, ըստ առութեան 2 վ. ունի եկեղեցի սուրբ Ստեփաննոս անուանով և 37 տուն բնակիչ:

134) Օգոստոսի 6. Ականայ՝ Ելտուլայից 3 վ. ունի եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ և 41 տուն բնակիչ:

135) Սերկ՝ ունի մի եկեղեցի փայտածածկ և Հինգ տուն բնակիչ:

136) Ջանջայ՝ Ականից 6 վ. ունի 62 տուն բնակիչ և եկեղեցի քարաշէն փայտածածկ:

137) Ղլլքիլտայ՝ Ջանջայից, ըստ առութեան, 8 վ. ունի 30 տուն բնակիչ և եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ. Գիւղս կալուած է Մեծ իշխ. Մեքայի Նիկողայեղի. գիւղի մօտն է Համանուն լճակն, որ Համբաւաւոր է իւր Համեղ ձկներով:

138) Մօլիթ՝ Ջանջայից 5 վ. բնակիչներն են 12 տուն. ունին մի եկեղեցի քարաշէն:

139) Չխարուլայ՝ առաջինից Կէս վ. բնակչաց մեծ մասը վրացիք են, իսկ 10 տուն Հայք, որոնք չունին եկեղեցի, սորանց Հովում է Ջանջայի քահանային:

140) Ալաթուման՝ Ջանջայից 5 վ. բնակիչներն են 28 տուն, ունին մի եկեղեցի քարաշէն փայտածածկ:

141) Կաճոյ՝ առաջինից մի վերջո 31 տուն բնակիչ և եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ, որի մօտ գտնուում է մի կիսաւեր վրաց եկեղեցի: Գիւղս կալուած է Տիկիսեցի աղին. Անտօն Քանանեանցի, որի նախնական Հիւանսիրութիւնը վայելեցինք:

142) Լօմատուրգ՝ առաջինից 3 վ. բնակիչներն են 18 տուն. եկեղեցին քարաշէն փայտածածկ:

143) Ղատայ՝ առաջինից մի վ. ունի 25 տուն բնակիչ, եկեղեցին քարաշէն փայտածածկ:

144) Բուռնաշէթ՝ առաջինից մի վ. ունի 25 տուն բնակիչ և եկեղեցի քարաշէն, փայտածածկ: Գիւղս կալուած է վրացի իշխ. Սրբէկանցներէ: Այս տեղ է այն Նշանաւոր ուխտի աւետարանը, որի արդիւնքը չտակացում է Ախալքալակի Հոգևոր Գպրոցին. բայց արդեանց մեծ մասն, ինչպէս առում են, փճանում է գիւղի մէջ, որովհետեւ Հեռաւորութեան պատճառով Ախալքալակի Հոգաբարձութիւնը չէ կարողանում միշտ Հոկել:

145) Աղաղակելով առաջինին մի քանի բնականներն էն 80 տուն, ունին մի եկեղեցի Հոյակապ, սրբատաշ քարով բայց փայտածածկ։ Եկեղեցուց դուրս թուղթ ունին և մի ծխական դպրոց, որ ուսուցանում են քմանալու ընթերցանութիւն։

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

ՖԵԼԻԷՏՕՆ
Հայ Եկեղեցի զոյգ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
Հայ Եկեղեցի զոյգ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

Եւ ծառայութիւն, մէջտեղ, միջքիւղ
21 մ. Եղեղեցիում (Կը շարունակուի) Ել յայտնի 1051
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով
գլուխ քիւղաւ մասն ունի մի քանի փայտածածկ քարով

մեռած։ Այդպէս, մի մուրթ գիշեր, նա մնացել էր նստած, շորերը հագին, իւր անկողնու մօտ, չիմանալով որ մէկը գողտուկ շրջում էր իւր տան բոլորքը և պատուհանից ներս էր նայում։ Նա ինքը չը գիտէր, թէ որքան գեղեցիկ էր այդպէս իւր մեծ աչքերը անթաքթ լսած իւր առջև ու փոքրիկ ձեռները ծուռիկ վերայ իրար կցած։ Յանկարծ նա լսեց մի թեթեւ զարկ իւր սպառնահանին։ Երկիւղալից աղաղակով դողդոջուն խեղճ աղջիկը դարձրեց իւր գլուխը դէպի այդ շուկը և նորահայեացքը սկսեց խաւարի մէջ որոնել։ Նորան թուեցաւ թէ Թանազն է տեսնում իւր առաջ և լետոյ լսեց իւր անունը մեղմ ձայնով կանչելիս. «Պառնա, իմ սիրեցեալ, Պառնա, դուրս եկ, աղաչում եմ, ես եմ, Թանազն»։

Պառնան ձեռքի մի շարժումով բարձրացրեց դուռնափակը։ Նա դուրս ելաւ և զգաց իրան սեղմուած Թանազնի բազուկների մէջ։ Նա լետ մղեց սրտն, պսելով.

— Ի՜նչ, այդ դու ես. մի գուցէ մէկը ուզում է ինձ ծաղրել։

— Ձեռ տեսնում քո մատանին, Պառնա, և այստեղ վզիս կախած քո տուած սրբի փոքրիկ պատկերը. ձանձրոյթիցս չը կարողացայ այլ ևս համբերել. ուզեցի տեսնել թէ արդեօք ինձ չես մոռացել։

— Բայց քեզ ո՞վ թուլ տուեց թողնել բանակը։

— Ո՛չ ոք ես ինքս. փայտած մի մատարթ (211)

— Ոչ ոք, և դու այստեղ ես. ինչպէս, ուրեմն պատերազմը վերջացաւ։

— Անդ, ո՞չ, պատերազմը դեռ շարունակվում է բայց ես ծածուկ փախել եմ, քո սիրոյ համար։

— Իմ սիրոյ համար— Պառնան մի կարծ և խեղճ ուած ծիծաղ արձակեց։ Կարծում ես ինձ հաճելի է ունենալ փախտական փեսայացու։ Դնա անհետացիր աչքիցս։

— Պառնա, այդ է ուրեմն քո սէրը. դէպի ինձ։ Դու ինձ ճամփում ես դէպի կորուստ, դէպի մահ։

— Դնա ուր որ կուգես, բայց իմացիր, որ ես երբէք քո կինը չեմ լինի, որովհետեւ ես ստիպուած կլինիմ ատել իմ ամուսինս, իսկ այդ ես չեմ կարող տանել։

— Դու ուրիշն ես սիրում։

— Ո՛չ, Թանազ, ես ոչ ոքի չեմ սիրում բացի քեզանից։ Ես ամբողջ գիշերներ քեզ վերայ մտածելով եմ անցրել, բայց ես երազով անգամ չէի կարող տեսնել, որ իմ սիրածը թուլասիրտ երկչոտի մէկն է։

Պառնան ծածկեց ձեռներով իւր երեսը և լաց եղաւ։

— Ես կարծում էի թէ դու տուրախութեամբ կընդունես ինձ, ինձ քեզ մօտ վը պահեաւ ծածուկ։

— Օհ, ամօթ, աղաղակեց աղջիկը, ամօթ, որ ես քո նշանածն եմ. . . լսիր, Բիւսեզը (Կարպաթեան)

սարերից մինը) կրակ կընկնի կայրուի, յառաջ քան ես քո կինը կլինիմ:

— Իսկ ես, կանչեց Թանազը, երգվում եմ քեզ, որ դու ինձ մէկ էլ վիրաւոր կամ մեռած կը տեսնես:

Այդ ընդհանուր երիտասարդ տղան և աղջիկը իրար երես էին նայում. նույն կատաղի աչքերը փայլում էին խաւարի մէջ: Մէկէն ի մէկ մի կարմիր շողք տարածուեցաւ նոցա գլխից վերև երկնքի վերայ և երբ նոքա գլուխները վեր բարձրացրին, տեսան որ Բիւսէգի ժայռերից մէկի գագաթը բռնկել էր: Շողքը հետզհետէ մեծանում էր մինչև որ մի մեծ բոց ելաւ, որ կարծես աստղեր էր ժայթքում: Երկու նշանածները մնացել էին հիացքից քարայրած: Հարևան տների պատուհանները սկսան բացուել. մարդիք մէկը միւսին կանչում էին՝ անտառը այրվում է, լեռը այրվում է: Շները հաջում էին, աքաղաղները կանչում: Այն ժամանակ Պառնան բռնելով երիտասարդի ուսերից, հեռու մղեց նորան ասելով՝ «գնա, փախի՛ր, ծածկու՛ի՛ր, եթէ չես ուզում, որ ես ամօթից մեռնեմ»: Նա ներս մտաւ, դուռը կողքեց և լապտերը մտրեց: Սրտատրոփ դուրս նայելով տեսաւ նա թէ ինչպէս հեռանում էր Թանազը, թագգելով տների շուքում: Ետոյ նայեց դէպի փայլակնացայտ լեռը, որ մարում էր կամոց կամոց, և ամենեւին պատասխան չը տուաւ նոցա, որոնք կանչում էին նորան այն հրաշքը տեսնելու:

Այդ օրից սկսած ամէնքը տեսնում էին Պառնային քողմամարդ ճանապարհներից դուրս. նորա շրթունքները, որոնցից հոսում էին կատակներ, և որք միշտ պատրաստ էին սրամիտ պատասխաններ տալու, այլ ևս չէին ժպտում: Լուռ մունջ աշխատում էր և շատ անգամ զգում էր իրան այնպէս յոգնած, որ ստիպուած էր նըստել ջրհորի ափին և ճակատը թաց ունել ջրով:

Երբեմն նա երազների անձնատուր եղած նայում էր վճիռ ջրի մէջ ցոլացած իւր սեփական պատկերին կամ սարսափահար գիտում էր դէպի վեր, Բիւսէգը: Յանկարծ ձայն տարածուեց, թէ Թանազը վերադարձել էր գիւղը. այս ինչ այս ինչ մարդիք պնդում էին թէ նորան տեսել են այրվող սարի լոյսով և լսել են նորա ձայնը Պառնայի ձայնի հետ միախառնուած: Երբ մէկը այդ առթիւ մի բան էր հարցնում, Պառնան զգում էր որ քրտնքի կաթիլները կուտակվում էին իւր ճակատի վերայ ու շրթունքների շուրջը, մինչդեռ նա գողալով պատասխանում էր՝ «լեռը այրուելու միջոցին չէ՞ որ իմ տանս մէջ լուռ ու խաւար էր»:

Պառնայի մայրը գլուխը շարժում էր ու ասում թէ հրաշքներ շատ են տեսնուած այս մեր յիմար աշխարհում: Այդ միջոցին լուր հասաւ թէ մի մեծ և սարսափելի ճակատամարտ է տեղի ունեցել: Այս անգամ Պառնան ամենից վերջը իմացաւ այդ համբաւը:

Նա վազեց տուն, առաւ մի փոքրիկ շալ, դրեց ան-

ձեռոցիկի մէջ փոքր ինչ մամալիգա (սիմինտրի գաթա պօլեստայի նման մի բան) և մի քանի վարունգ և մօր հարցմանը թէ ուր էս գնում, պատասխանեց լոկ «ես շուտով կը վերադառնամ, մայրիկ, անհոգ եղիր իմ մասին»:

Պատերազմի դաշտը ահագին ընդարձակութեամբ ձգուած էր վերջալոյսի աղօտ գոյնով պատած: Հազարաւոր մեռեալներ ընկած էին գետնի երեսը: Շատ ձիեր մաքառում էին մահուան հետ վերջին շունչը տալով. այլք գլուխները գետին կախած կող ի կող գնում էին աննպատակ այս և այն կողմը: Ջորքերը խմբուած էին բացօթեայ բանակի կրակների շուրջը և ոչ ոք այլ ևս ականջ չէր դնում պատերազմի դաշտից թռչող հառաչանքներին: Մի բարձրահասակ կնոջ կերպարանք, Թանազին հարցնելով ամբողջ պատերազմի դաշտը ոտքի տակ տալուց յետոյ, մինակ քայլում էր շարք շարք մեռեալների միջով: Աներկիւղ մօտենում էր նա բարեկամին ու թըշնամուն, ջուր խմեցնելով թէ մէկին և թէ միւսին և ցաւակից աչքով նայելով հանգուցեալներին: Գիշերը բոլորովին վերայ էր հասել և լուսինը արդէն լուսաւորում էր սոսկալի դաշտը: Աղջիկը շարունակ գնում էր տակաւին այս և այն կողմը, այստեղ այնտեղ ծունկ չոքելով, իւր կրծքին յենլով մեռնողների գլուխը և աշխատելով դտնել իւր մատանին և սրբի փոքրիկ պատկերը խեղաթիւրածների ժանտատեսիլ մարմինների վերայ: Մի անգամ միայն զգուանքով լեռ քաշուեցաւ, տեսնելով կանայք որ կողոպտում էին մի մեռեալ և լսելով ոսկորների շառաչը, որ նոքա փշրում էին մատանիները գողանալու համար: Նախ և առաջ փախաւ նա, լեռոյ վերադարձաւ և ահ ու դողով նայեց մեռեալի վերայ:

Ամբողջ բանակը քնած էր և Պառնան տակաւին շրջում էր լուսնի լուսով պատերազմի դաշտի վերայ: Երբեմն նա հանդարտ կանչում էր՝ Թանազ, Շատ անգամ որ և է հառաչանք նորան պատասխանում էր, բայց նա, բոլորովին տխուր, գլուխը կախում էր, ջուր տալով մեռնողին, որ Թանազը չէր: Արշալոյսը արդէն ծագելու վերայ էր և լուսնի լոյսը նսեմանում էր: Պառնան մի փայլուն բան նկատեց: Մօտենալով տեսաւ անշնչացած մի մարդ, գրեթէ մերկ, որ, սակայն իւր ձեռքով, որի վերայ փայլում էր մի մօտանի, սեղմած ունէր շէնքից կախուած մի բան և այնպէս պինդ սեղմած, որ իսկոյն երևում էր թէ անկարելի է մատները բանալ: Պառնան ճանաչեց իւր մատանին: «Թանազ». այս աղաղակով վայր գլորուեցաւ այն մարմնի մօտ, որի արիւնաթաթաւ երեսը հազիւ կարելի էր ճանաչել: Մի ընդհանուր անցած, Պառնան ուշքի եկաւ, այն ժամանակ նա լուսոյ իւր սիրած դալուկ երեսը և առատ արտասուք թափեց, տեսնելով, որ աչքերը և քիթը սոսկալի վերքեր էին ստացել. արիւնը նորից սկսեց հոսել: Պառնան ապահով որ իւր սիրելին գեռ կենդան է, շտապեց զովացնել նորա շրթունքները ջուր խմեցնելով նորան, և իւր դողնոցով վերքերը

փաթաթեց: Մի երկայն հառաչ դուրս թռաւ վիրաւորի կրծքից և երբ իւր անունը լսեց, ձեռքը բարձրացրեց ու շօշափեց Պառնայի երեսը: «Սիրուն Պառնաս» ասաց նա հազիւ լսելի ձայնով: «Թող այստեղ մեռնեմ, ես կոյր եմ, ինչ բանի պէտք եմ երկրիս վերայ:»

—Ո՛հ, ո՛հ, կանչեց Պառնասն, «դու իմ սիրած փեսայացուն ես և Աստուծոյ օգնութեամբ շուտով ամուսինս կը լինիս: Բայց լռիւր ալժամ, մի խօսի՛ր»:

Բազմաթիւ ու երկար շաբաթներ անցան այդ օրից յետոյ, շաբաթներ, որոնց միջոցին Պառնասն մի վայրկեան անգամ չը հեռացաւ Թանազի անկողնից և գիշեր ցերեկ անձկութեամբ հոգ տարաւ նորան: Մի օր գիւղի մարգիք տեսան երկու ճանապարհորդ ուղին ի վեր յառաջ գնալիս՝ մի կոյր, զինուորական վերադուրս վերան և պատուոյ խաչը կրծքին և մի մատաղահաս աղջիկ, որ նորան առաջնորդում էր ձեռքից բռնած ու ուրախ ուրախ ասում էր անյորգներին «ահա իմ փեսայացուն, մի քաջ մարդ, ինչպէս վկայում է նշանը կրծքի վերայ:»

—Եւ երեսի վերայ, աւելացնում էր Թանազը հոգոց հանելով: Երբէք այդպիսի աղմկալից հարսանիք չէր եղել: Բազմաթիւնը գալիս էր հեռուից ու մօտից և յանդիմանում էին Պառնային, որ նա կոյրին է ընտրել փեսայացու: Բայց նա, երջանկացած, ասում էր ամենքին՝ «ես հպարտ եմ, որ քաջ ամուսին ունիմ: Գոհութիւն Աստուծոյ, ես սրտապինդ եմ և ամրակազմ և կարող եմ երկուսիս համար վաստակել:»

Գալով լեռանը, որ տեսել էին այրուելիս, անուանեցին նորան այդպէս, որովհետեւ հովիւները և քաղաքի հետեւից ընկած որսորդները, որք բարձրացել էին այնտեղ, երգուեցին թէ ժայռերը ածուխ դարձած տեսան:

Կարճէն Սիլվա

ՓԱՓԱՂԱՆ ¹⁾

Մեր տեղի խոշոր ու պէլլի ²⁾ աղան
Մօսկօֆէն պերից մէքամ ³⁾ փափաղան,
Որին չուգէին պայելու նեսը,
Ձէր է կաճըռէր ⁴⁾, կասին, խաֆէսը.
Ե՛հ, ինչ ալ լանը: Եինտըխ ⁵⁾ մեր աղան
Կուգէր որ գործի մտնէր փափաղան:
Կիտիք որ սա սօյ խուշերը մեր մէջ
Բանի պէտքական էղած չունին հէջ.
Ու խորդ ալ ասինք՝ միսը չին ուտիլ,
Ինքն ալ չի աճիլ, թուխս չի նստիլ,
Ու սալթը ⁶⁾ սաղ օր ռուսնակ ու հայնակ,
Լաթիննակ, տահա հինուրթ հօռօմնակ

¹⁾ Թուրակ. ²⁾ նշանաւոր. ³⁾ մի հատ. ⁴⁾ կեղտոտում. ⁵⁾ էր. ⁶⁾ այժմ. ⁷⁾ միշտ.

Երկու եա երեք խօսք կըլըփըռտին,
Սմա ի՛նչ կասին — ինքերն ալ չիտին:

Ետեւ ի՛նչ արաւ մեր պէլլի աղան:
Հրամայեց որ աս վարած փափաղան
Չորս քովը ժողվէ կօւէլի ⁷⁾ ձագեր,
Հաւի ճիփճաներ, խազի պալաներ —
Սորվեցնէ նացա լաթիննակ կանչել,
Հօռօմնակ զըռալ, ֆռանցուղնակ հաջել:

Խաբված միամիտ հալխը կըսպասէր,
Որ մեր քաղաքը հրաշքներով լցվէր —
Պիլպիլի պէսնակ խազը պիտ զուրցէ:
Հաւն ալ օսկիէ հաւկիթ պիտ ածէ,
Փափին ⁸⁾ խըռղի ⁹⁾ թեւ պիտ ունենայ,
Ու ամպին մէջէն պիտ բռնէ թուռնա ¹⁰⁾:

Օր, շաբաթ, ամիս ու տարի անցան,
Հաւ, կօւել ու խազ հէջ չի փոխվեցան,
Մէնակ ճըռգեցան ¹¹⁾, միսերէն ինկան,
Հաւկիթ ածելէ, թուխսէ վազ էկան ¹²⁾:

Աղա, աղա, ճան — աղա,
ձաղաչք ունիս՝ ան աղա.
Խահրը ուսման, գիրերին
Խելքէդ շատ վեր բաներ ին:

Սիւլվէ:

ԾՎԼԱՅ — ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ

Աղա Մինաս,
Աղէկ գիտնաս,
Թէ Ծկլայէն վաղ չիգաս
Շատ մեղքերու սէպէտ կըլաս,
Հալխին կուտաս
Մեծ վնաս:

Առաջ սալթը տըգէտ էր խեղճ նախըւան,
Եինտը կըլայ հէ՛մ տըգէտ, հէ՛մ մուրացկան:
Միթէ այնքան սաղ քաղաքով խե՛ էինք,
Որ մէկ հատիկ խենդէ խելք պիտ սորվէինք.
Ատ կալպալը թէ մէկ բանի պէտք ըլար,
Ք... հէջ Մօսքօֆէն փախ կուտանր...
Ծըկլայ, տէնքսըդ, հովարտայի մէկհատին
Մընաց հասցնել ձեզ ձեր սիրտի մուրատին:
Տըղոց լատին ոտանաւոր սովրեցնել,
Չիհասկըցող հալխին գիմաց կարգացնել,
Կիմնաղիսթի ֆօռմով հալաւ հաղցընել,
Իր ճակատին ալ մէկ քօքառտ կայցընել,

⁷⁾ հնդուհաւ. ⁸⁾ բադ. ⁹⁾ ցին. ¹⁰⁾ կուռնկ. ¹¹⁾ վտիտ դարձաւ, թօշնեցաւ. ¹²⁾ դադարեցան:

Յոգնած մարդիկ Ռաստոփէն Հոռ պերել տալ,
Ռուս ին տէրին՝ նոցա պօլ Հախ խոստանալ,
Սաղին—սօլին Հալին ստակը պօշ վատնել,
Մէկ խուժսուզի գօռով սիրտին մէջ մտնել,
Տ...նեքուն ծանառութենով պարծընալ,
Պէնէֆիս սո՛ւրբ կարգին ասել ու խնտալ,
Խեղճ տէրութիւն ՎՈՒՄ! ՎՈՒՄ! ասել ու փախ տալ,
Ու աս կալպալ արարմունքով շրփանալ,
Ձրգված սալտաթ տուռին քովը կանցնել,
Ռնչպէր խեղճ Հայ կինիմարդոց փախցընել,
Պուսլիք ծախող մառուշբային փախընալ,
Վարժարանի մէջ սօլին սամսա ծախել տալ—
Ան էին քու պօլ պօլ տրված խոստմունքը,
Իրպարանոցի բարեփոխման Հիմունքը...
Ստամենը շալվէրներու ֆէնտեր ին
Ու քաղաքի ծաղկելուն շաա քէտէր ին...
Շատ չի անցնիլ՝ թէմպէլ քրսան տարեկան
Կէնճ տըղոցմով սոխախներս կիլիւքնան.
Ծրուտի—պըռտի սորված լատինին Համար
Մեր պազարը չին տալ տալախ ու ճիկար...
Հայէն կերթալ վերջին իւմէտ՝ առուտուր,
Թրուան Հացն ալ նա կըմուրալ տուռէ տուռ...
Անտէր քաղաք խելքդ վըրատ ժողով՝
Ու ատ խենդէն կօլօխդ թէդ ազատէ:

Սիւլի

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լօնդօնում այս օրերը վանճանուեցաւ աշխարհահռչակ բարեգործ Հրէայ Մովսէս Մօսէֆֆօրին:

Արաբացի Բրաքոս: Սինայի լեռան վերայ և նորա շրջա-
կաջում ապրող արաբները ամենայն տարի զոհ են բերում
Ների Մուսային (այսինքն Մովսէս մարգարէին) նորա մա-
հուան տարեգարծի օր—Հորթեր, ոչխարներ և այծեր և չա-
կապէս այն քարանձաւում ուր ըստ աւանդութեան Մով-
սէսը քառասուն օր անցրել է առաջն օրտէլու և խմելու:
Այս տարի մատաղ բերած կենդանիներից երկուսը կորել էին:
Ցեղի շէյխը երդուեցաւ որ եթէ դողը գտնուի, նա պէտք է
զրկուի այլ ձեռքից կամ այնքան քանակութիւն արծաթ վը-
ճարէ որքան կ'ընին ձեռքի ծանրութիւնը: Նրկու օրից չետոյ
գողը գտնուեցաւ և որքան մեծ էր ամէնքի զարմանքը երբ
այդ գողը նոյն իսկ շէյխի որդին Հանդիւսացաւ: Որովհետեւ
երկասարքը շատ չքաւոր է և չէ կարող հատուցանել
հարկ եղած արծաթի քանակութիւնը, այս պատճառով նո-
րան իբրեւ սարուկ ծախեցին և ստացած գումարով գնեցին մի
գորգ, որ իբրեւ քարանձաւի վարագոյր պէտք է ծառայէ:

Մի հեռագրի մէջ էր պատմում Վիէննայի լրագրե-
ները Հունգարական պատգամաւոր Ալքերնօն Բէօտի մա-
սին: Բէօտին մենամարտութիւն ունէր: Գործը արդէն վեր-
ջացել էր, երբ մենամարտութեան տեղը դալիս է օտարկա-
նութիւնը և գտնում է այնտեղ միայն Բէօտին: Ովքեր էին
ձեր վիւնները—Հարցնում է օտարկանութեան պաշտօ-
նեայն:—Սչդ ես չեմ կարող ասել ձեզ—պատասխանում է
Բէօտին:—Բայց դուք կարող էք գոնեա ձեր Հակառակորդի
անունն ինձ ասել:—Վարդ եմ, միայն մի պայմանով:—
»Ի՞նչ պայմանով:—»Իսկ պէտք է խօսք տաք ինձ, որ ոչ
ոքին ասելու չէք թէ օլ Հաղորդեց ձեզ այդ անունը:—»Հա-
մաձայն եմ, աղիւս խօսք եմ տալիս ձեզ:—»Ի՞նչ ուրեմն
կ'ասեմ ձեզ թէ օլ էր իմ Հակառակորդը:—Առաջին նախա-
բարը: Ոտերկանութեան պաշտօնեայն սառտիկ երկիւղեց
գունատուեցաւ:—»Ի սէր Աստուծոյ, պ. պատգամաւոր,
խօստացէք ինձ որ դուք ոչ ոքին չ'էք Հաղորդել, որ դուք
ինձ ձեր Հակառակորդի անունը ասելք: Բէօտին շտապեց
տալ իւր խօսքը, իսկ օտարկանութիւնը բուրդովն ձեռք վեր
արաւ այդ գործի խուզարկութիւնից:

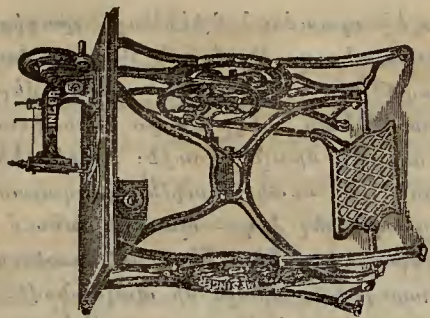
Նապօլէն 1-ի չեռագրերը: Փլօրենցիայից Հաղորդում էր
Փարիզի Figaro լրագրին հետեւեալը. Իտալական կառավա-
րութիւնը գնեց լոթ Ալքերնօն Համից Հաղուագիւտ ձեռագրե-
րի հարուստ ժողովածուն (2000 հատոր) 575 հազար ֆը-
րանկով: Այդ ժողովածուի մէջ կան բազմաթիւ նամակներ
և զանազան թղթեր նոյն իսկ Նապօլէօնի ձեռքով գրած,
երբ նա տալիսն աշակերտ էր և այնուհետեւ երկասարք
սպայ: Այդ ձեռագրերի մէջ կան Նապօլէօնի գրուած վէ-
պիկներ, Կօրսիկայի պատմութիւնը և այլն:

Խմբագրութեան հրատարակիչ ԱՐԳԱՐ ԳՈՂԷԱՆԻՍՏԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄ

Առաջիկայ օգոստոս 1/20 յուլիսին Մարտիլի մէջ
«ԱՐՄԵՆԻԱ» անուն Հայերէն մի լրագիր պիտի հրատա-
րակուի շաբաթն երկու անգամ, համարատուութեամբ
Փէլիքս Անֆանտէնի և խմբագրութեամբ Մ. Փորթու-
գալեանի: Տարեկան բաժանորդագինն է 10 ուրլ թղթա-
գրամ: Խմբագրութիւնն ինքը կը վճարէ փոստի ծախքը:
«ԱՐՄԵՆԻԱ»-ի նպատակին, ուղղութեան պայման-
ներին տեղեկանալ ցանկացողներին ձրի ապէս կը
զրկուի այդ լրագրի շրջաբերական Յայտարարութիւնը:
Կարելի է դիմել խմբագրութեան ֆրանսերէն հետեւեալ
հասցեով: M. Portoukalian, Rédacteur du Journal
«Arménia», rue Arménie, 2 (Hotel Forer). Ma-
seille (France).

ՄԱՆՈՒՖԱԿՏՈՐԱՅԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԶԻՆԳԵՐԻ ՆԻԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՐԵՄԵՆՆԵՐԻ ԱՄԵՆԱԸՆԴԱՐՁԱԿ ԳՈՐԾԱՐԱՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀԻՍ ՎԵՐԱՅ

Մատակարարում է ամենադերձանային համապատասխան նոր կարեմեքենաներ օգնական նոր գործիքներով Այս
ձեռնարկից հարկում է օգ 7,000,000 հարկ:

Սա արդեն ամենալավ ապացույց է թե ինչ լավ լատիվներն ունեն ձևերի իսկական մեքենաները:

Նախադասություն: Ձևերի իսկական կարեմեքենաները համալրարհային համար ունեն, նորա կերպարանություն
իրանց կառուցվածքով, ամրությունով, ունեն արագությամբ կերպարանություն և լավագույն առաջադրում
ազգային և ձևերի իսկական մեքենաների տեղ: Այդ պատճառով գործունե է մեծ ուղարկվողները նորա վերայ
որ ձևերի իսկական կարեմեքենաներից ամեն մեկը կաշի վերայ և մամուլի վերայ գործարանի մար-
կաներ և կրում է ունենում "The Singer Manufacturing & Co."

Գ. ՆԵՅԳԼԻՆՍԿԻ

Տիֆլիս, Գոլովինսկի պողոտայի վրա, տուն Միրիմանյանի, Նախագահական դատարանի տակ:

Որպես զի ամեն մարդ կարողանա իսկական ձևերի կարեմեքենաները հեշտությամբ ձեռք բերել, կարելի է առնել դրան հետևյալ փոքր առ փոքր
վճարելու պայմանով, շաբաթական 1 ու 50 կ. առանց առկա գին տալու: Թեև, մեծագույն համար չափաբաժնի գնով:

Ց. Գ. ստացուեցաւ մեծ քանակությամբ նոր կարեմեքենաներ:

Բաժնուհիներ: Բաժնու. Մեքենայի փողոց, տուն Մեքենա Առաջով:

Բաժնուհի. Բուլվարի հանգիստ տուն Ձևերի վրա:

Բաժնուհի. Պոլցկայի փողոց, տուն Թեյրի Օղլի:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

(ՎԱՐՈՆՑՈՎԻ ԱՐՁԱՆԻ ՀԱՆԴԵՊ)

Հիւանդներին ընդունում են ում են օրը
Առաւօտեան՝ 9—11 ժ. Բարեկիցի—
մանկական և ներքին հ. Նախադաս—
վիրաբույժական (նաև ատամնացաւի) և
վնասերական հ. 10¹/₂—11¹/₂ ժ. Կին—
բժիշկ Շչեքինսկի, մանկաբույժներ, կա-
նանց և վնասերական հ. 11—12 ժ. Կին-
բժիշկ Շչեքինսկի, աչքացաւի, կանանց և ներ-
քին հ. 11¹/₂—1 ժ. Նախադաս—աչքացաւի-
Երեկոյեան՝ 6—7 ժ. Նախադաս-
ղեան—ամեն օր, Շչեքինսկի, Բուրկո-
վսկի, Շմիտց և Նաուսենկո—երեքշաբթի
և շաբաթ:

Համախորհուրդ (կոնսիլիում—Հիւանդա-
նոցի բժշկ. բժիշկներ) երեքշաբթի և
շաբաթ երեկ. 7—8 ժ.:

Հիւանդանոցը ունի սենեակներ 40-
րոթիկ Հիւանդների համար ամսական 40
և 80 ռ. վճարով:

Երթևեկ Հիւանդները վճարում են 50
կ. համախորհրդի համար 3 ռ. : Զբաւո-
րներ՝ անվճար:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ Նախադաս:

8—14

Դուրս եկաւ մամուլի տակից

ՖԵՐԻՆԱՆԻ ՇՄԻՏԻ

ԲԵՆԻԱՄԻՆ ՖԻՐԱՆԿԼԻՆ

II տիպ.

Թարգ. գերմ. փ. 1. ՎԱՐՈՆՑՈՎՈՅ.

Գինն է 40 կոպ.

Մամուլի տակն են Ֆ. Շմիտցի

Գերմ. Վաշինգթոն, գերմ. Թարգմ. փ. 1. II տիպ,
140 էջ.

Հոգեբ. Բլիսկին, արձակ պատմութեամբ, գերմ. Թարգմ.
փ. 1. 300 էջ.

Հոգեբ. Ուրիսկին, արձակ պատմութեամբ, գերմ. Թարգմ.
փ. 1. 340 էջ:

Լոյս տեսնելու համար նիւթական ձեռնարկ-
ութեան կարգով է. Ա. Գրուբսկի

Պատմութեան պատմութեան, նոր. Ժամանակից, գերմ.
Թարգմ. փ. 1. Դ. հատոր 600 էջ:

Дозв. Ценз. Тифлисѣ, 19 Іюля 1885 г.
Типографія И. Мартиросіанца.